

TRANSILVANIA

BULETIN DE TEHNICĂ A CULTURII

Nr. 6

ANUL 66 NOEMVRIE-DECEMVRIE 1935

SIBIU

549

©BCU CLUJ

TRANSILVANIA

(Buletin de tehnică a culturii.)

Din activitatea altor societăți culturale.

„Liga culturală“ și fundațiunile prof. N. Iorga

de Ion Sibianu.

Următor hotărârii mai de mult luate și prin care alături de propria noastră activitate culturală, înțelegem să însemnăm de asemeni strădanțiile ce s'au ivit și pe alte meleaguri, în cadrul societăților surorii, astăzi mai ales când nouile încercări de mai sistematică organizare a puterilor spirituale au nevoie de cunoașterea contribuțiilor trecutului, ne propunem a arunca — cel puțin o palidă lumină — asupra freamântului de viață pe care l-a trezit în conștiința românească, vechea „Ligă culturală“.

Motivele pentru care alegerea noastră s'a îndreptat în această direcțiune, sunt multiple. E — mai întâiu — cum observam mai sus — dorința de a da cuvenita atențiune mișcărilor culturale ale trecutului într'un moment în care se pregătește viitorul, căruiu îi sunt necesare — fără îndoială — cel puțin amintirile capacității de entuziasm de altădată, entuziasm fără de care cel mai desăvârșit plan al prezentului nu s'ar putea realiza. Și „Liga culturală“ a avut fetească să cunoască, să provoace, să crească flăcările celui mai intens și pur entuziasm. Lipsită pe de-a'ntregul de spi-

ritul funcționărese ce seacă izvorul oricărei activități spirituale, „Liga“ a fost — cu toată ființa ei — o manifestare a celei mai autentice structuri culturale.

Dar „Liga“ mai are și alte și mai importante drepturi la recunoștința noastră. „Asociațiunea“ ca exponent cultural al Ardealului, nu poate prețui în-de-ajuns contribuția acestei societăți întru pregătirea sufletească a rășbolului eliberator, întru trezirea conștiinței naționale și dincoace și dincolo de Carpați. Suflul ei înviorător s'a resimțit pe toate meleagurile acestui Ardeal, suprem ideal și scriitoare culme către care ochii înflăcărați de vis ai celor de dincolo, au privit totdeauna.

Din punctul de vedere al propagandei culturale apoi, între „Asociațiune“ și „Ligă“ au fost totdeauna cele mai cordiale raporturi de sinceră colaborare. Încă din Februarie 1919, „Astra“ a proclamat în Congresul ei general, conlucrarea paralelă cu „Liga“. Iată atâtea motive ce ne-au îndemnat să-i închinăm aceste rânduri, în care am vrea să vibreze toată adâncea noastră prețuire și toată recunoștința ce-i datorăm.

* * *

Nu intră firește în intențiunea noastră, încercarea de a întreprinde un istoric complet al activității „Ligii culturale“ dinainte și de după rășbolu. Amintim numai în ce privește prima ei epocă antebellică, ce admirabilă contribuție a adus la opera de cunoaștere a suferințelor Românilor robiți, de propagandă în fața unei lumi întregi pentru dreapta noastră cauză, de pregătire sufletească a întregirii neamului. Fapta ei a fost atât de cuprinzătoare și hotărâtoare, încât fără de ea un strălucit capitol al istoriei naționale dinaintea rășbotului, n'ar putea fi înțeles.

Dar ceea ce ne impresionează și mai mult, e desigur capacitatea ei de adaptare la noul mediu al spiritualității românești de după rășbolu, ale cărui probleme morale și naționale s'au oglindit cu profetice reliefe în atâtea din cuvântările președintelui „Ligii“ ce a știut — cu fraza sa inspirată — să dea expresie desăvârșită nevoilor noastre nevoi sufletești. În congresul din 1920 al „Ligii“, ținut la Râmnicul-Vâlcei, dl prof. *N. Iorga*, a exprimat mistuina pre-

zentă a societăților culturale cu atâta justeță, încât nu ne putem opri de a reproduce un pasagiu mai cuprinzător al discursului său:

„E de nevoie însă ca acestul trup al nației românești să i se dea sufletul care se cere, căci, dacă Mântuitorul a venit, candelile nu erau pline, nefiind destule fectoarele cele înțelepte și totuși, din marea milă a lumii, care iartă toate greșelile, minunea înfățișării dumnezeiești nu ni-a fost refuzată.

„Avem nevoie de acest suflet pentru toți.

„Pentru cei de sus, parte înstrăinați printr'o creștere greșită, parte îndreptați, din lipsa vieții de familie, spre ambiții proaste și lăcomii brutale, parte ispitiți de acele plăceri ușoare care, repetate fără să se poată schimba esența lor, nu satisfac decât naturile animalice, parte, în sfârșit, lăsate fără îndreptare de lipsa totală a unei educații naționale de Stat și, ce e mai trist, deprinși a vegeta într'o indolență orientală, fără a simți măcar lipsa acelei scântei divine care singură dă un preț vieții omenești.

„Pentru cei de jos, din vechea țară liberă, priviți, după cea mai impură tradiție fanariotă, ca simpli sprijinitori, cu punga și cu brațul, cu arma și cu sângele, ai unei țări care nu și-ar avea nici o datorie față de dânsii decât acela de a-i menține într'o ordine al cărei principiu moral nu există pentru conștiințele ațipite încă ale celorlalți.

„Pentru mulțimea de Români, aparținând elaset muncitoare în ateliere și fabrici, cari nu pot fi numai alipiți la România, ei se cuvin a fi și încălziți în sufletele lor de focul vetrei străbunilor, întreținut cu sfințenie de aceia cari au rămas sub coperișul oceritor al independenței naționale. Pentru toți aceia cari, deși apăsați până ieri, sau tocmai de aceia, aduc o energie luptătoare pe care trebuie să știm a o preface, din dușmăniță a Statului, cum i s'a cerut să fie sub regimul străin, în prietenă activă și devotată a unei vieți a spiritului românesc, fără care noul Stat însuși n'ar fi decât o trecătoare iluzie a capriciilor unei diplomații, firește schimbătoare în intențiile, interesele și planurile ei.

„Pentru atâția străini, numărându-se cu milioanele, cari, în noua formațiune politică, numită după noi și nu după numele lor, cum era cea de ieri, nu pot fi reținuți prin legăturile indisolubile ale convingerilor decât atunci când, pe lângă dreptatea, neapărată, a Statului imparțial, pe lângă o sănătoasă vreață economică — ei neavând, ca noi și datorita de a se ruina pentru izbândirea unui principiu național care nu era al lor, — și atâta cultură reală câtă se cere ca să nu se simtă scăzuți prin împărțășirea silită la o formă de civilizație inferioară și la o moralitate publică mai joasă.

„Acest suflet nu-l poate da însă decât voința unanimă a unei națiuni întregi, oficialitatea fiind numai îndeplinitoarea ei, îndatorită a nu cruța nimic pentru atingerea scopului celui mai necesar.

„A trezi această voință, a o conduce, a o corecta e misiunea cea mai firească a societăților culturale“.

Cu astfel de entuziaste și energice gânduri, „Liga culturală“ a înțeles să-și continue activitatea și după războiul necurmat inspirată de glasul Profetului ce privea totdeauna dincolo de orizontul prezentului, către zăriturile nelămurite ale viitorului.

Felurile de manifestare ale „Ligii“ au fost — și în această epocă — multiple. Congresele anuale ținute neîntrerupt din 1919 și până astăzi, au însemnat totdeauna înalte prilejuri de lămurire ale problemelor actualității, pe care o minte atât de scilpitoare ca cea a Președintelui a știut să le despice până în adâncurile lor, arcuind punți de speranțe spre viitor. În vălmășagul luptelor politice — adesea simple înercușări de spade ale interesului personal — cuvântul de foc al profesorului N. Iorga a pătruns până în conștiința morală a neamului. „Liga“ a părut atunci ca o întrupare actuală a unei străvechi legende ce poartă în fâlfâirea ei, destinele naționale.

„Liga culturală“ a activat însă și prin câteva secțiuni ale ei, care s'au arătat vrednice de impulsul centrului. Bucureștii, Ploieștii, Brașovul, Călărașii, Focșanii, Botoșanii, Gheorghenii, sunt dintre celulele periferice despre care raportul pe 1935 al harnicului secretar general — dl Za-

harte D. Florian — vorbește cu meritate elogii. Firește o mai vie activitate a celorlalte secții e de dorit. Raportul mai sus pomenit accentuează această nevoie, dar desigur vitregile împrejurări ale vremii tale atâtea avânturi ce altfel s'ar fi desemnat îndrăznește. Printre tipăriturile „Ligii”, menționăm „*Neamul Românesc pentru popor*”, un „*Calendar istoric național*” în editura tipografiei „*Datină Românească*”, ce s'a bucurat de multă încredere din partea publicului, precum și câteva interesante proiecte, precum continuarea colecției „*Cartea bună*”, o „*Antologie a literaturii universale*” în două-trei volume ca și publicarea unei „*Istории naționale pentru poporul românesc*” ce va fi scrisă chiar de dl N. Iorga.

Întru cunoașterea țării, a luat ființă un „*Oficiu științific de turism al Ligii culturale*”, care a și organizat o reușită excursie în capitala Moldovei și o alta în scopul vizitării mănăstirilor din Bucovina, a avut loc în cadrul serbărilor Congresului din 1935 al Ligii.

Nu s'a neglijat nici culturalizarea cartierelor din orașe alcătuindu-se pentru ele, o trupă de teatru care a dat un mare număr de reprezentații pentru școli, cazărni, atenee populare și alte societăți în București și alte orașe. Un puternic instrument de cultură e de asemenea *Biblioteca Ligii*, despre care Raportul din 1935 utilizat de noi în culegerea datelor, ne spune că s'a îmbogățit numai în ultimul an cu 500 volume.

În enumerarea rodnicelor fapte de mai sus, ne-am referit numai la anul de activitate despre care se vorbește în darea de seamă din 19, 20 și 21 Mai 1935 a Congresului Ligii. Spațiul nu ne îngăduie să îmbrățișăm și viața anilor precedenți, cari și-au dezvoltat însă activitatea cam în acelaș fel. Ceea ce mai suntem însă obligați să elogiem aci, e faptul coordonării cu freacă cultural al Ligii a celorlalte instituții create și însuflețite de marele ei Președinte și care realizează fiecare un program special al culturalizării.

Să cităm astfel acea unică la noi „*Școală de misiune națională și morale Regina Maria*” cu un caracter intermediar între cursul secundar și Universitate și care a

luat ființă din inițiativa prof. N. Iorga în 1922. Instalată într-o veche casă boerească ce a crescut în 1928 prin clădirea unei frumoase săli de studii și a altor încăperi ajutătoare, înzestrată cu o mică fermă de pasări. „Școala de misiunare“ a adăpostit anual între 12 și 30 de elevi, dând până acum nu mai puțin de 200 absolvenți dintre care o bună parte dintre reprezentantele minorităților. S'a realizat astfel aici o înfrățire a Româncelor pe de o parte și a popoarelor conlocuitoare pe de alta, ba școala a adăpostit și tinere italice, americane, rusești sau englezești.

Să mai reținem apoi Așezământul „Ferdinand“, un minunat loc de reculegere la Vălenii de Munte, cerut de minoritarii dorinți de a cunoaște limba română și Așezământul „Principesa Elena“, loc de odihnă pentru studențele foste misionare — ambele cămine, în care educația sufletului mai ales desăvârșește opera instrucției școlare.

Printre instituțiile Vălenilor să relieșăm însă cea cunoscută „Universitate populară N. Iorga“ deschisă mai întâi în 1908 pentru care în 1912 s'a clădit o sală de cursuri. Regulat s'au ținut aici înalte și sintetice prelegeri, la a căror dezvoltare au putut lua parte intelectuali de pretutindeni, cari au avut aici laolaltă recreere și adâncire a vieții lor sufletești. În acest adevărat oraș al culturii, în Vălenii de Munte, munca și entuziasmul dlui prof. N. Iorga, au mai citorit o tipografie „Datina Românească“, un așezământ „Cuvântul“ cu o bibliotecă adiacentă, ca și un Muzeu bisericesc cu teoane vechi, cărți, haine bisericești ș. a.

Adăugăm la generoasele fundațiuni ale Președintelui Ligii — „Institutul de studii sud-est europene“ care are ca scop studiul limbilor națiunilor din regiunea carpatică și balcanică precum și a celor din imediată apropiere a frontierei noastre de Nord și Est ca și apoi — îndrumarea și organizarea cercetărilor științifice istorice, geografice, folkloristice etc. Inaugurat în 1914 cu un comitet compus din prof. N. Iorga, V. Pârvan și G. Murgoci, Institutul obține mai târziu și un local propriu și — și alcătuiește o bibliotecă ce are astăzi 3000 volume la care se adaugă în urma donației M. S. Regelui Carol II., cele peste 5000 volume de specialitate ale bizantinologului german August

Heisenberg. Dela înființare și până azi, Institutul ține cursuri regulate publicând mai întâi un „Buletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale“ și apoi o „Revue historique de Sud-Est Européen“. Acelaș Institut mai sprijină „Școala Română din Franța“ și „Casa Rumena N. Iorga“ din Veneția.

Ne aflăm dar, în fața unor înfăptuiri cari sunt exponentul exclusiv al inițiativei particulare, ce a putut citorii școli, așezăminte, institute, universități populare, biblioteci, dovedind cât de considerabile devin roadele ce cresc din suflet statornic în luptă, eroic în învingerea obstacolelor, tubitor de ideal și înflăcărat de misiunea istorică a neamului său. „Liga culturală“ și toate adiacentele ei fundațiuni, a binemeritat dela Patrie, iar profesorul N. Iorga a brăzdat și pe ogorul culturii populare o dâră pe urma adâncă a căreia vor avea încă de mers plugarii de mâine ai sufletului.

Românii și minoritățile etnice la Nord-Vestul țării *)

de **St. Manciulea.**

Neamul românesc în decursul veacurilor a avut parte de o soarte, cât se poate de vitregă. Sfășiat în mai multe unități etnice și teritoriale, subjugat de către neamurile mai puternice din jur, silit să-și închine munca și să-și sacrifice vieța unor interese și rosturi, cari îi erau în permanență dușmane idealului lui de unitate națională, nu e de mirare că n'a putut ține pas — în toate domeniile manifestărilor sufletești și materiale — alături cu neamurile luminate din apus. A fost așezat în „calea răutăților“, cum spun bătrânii cronicari, și de aceea a fost nevoit secole întregi să lupte în locul întâi pentru a-și apăra ființa etnică, legată cu rădăcini adânci, înfipte în pământul provinciei daco-romane de odinioară.

Lupta purtată cu stăpânii mult mai puternici decât noi s'a dat între unii și alții cu arme neegale, pe când aceștia dispuneau de toate mijloacele de desnaționalizare și nimicire, noi n'aveam la îndemână decât dragostea de moșia străbună și credința în Dumnezeu Dreptății, puteri cari ne-au susținut în luptele seculare și ne-au întărit convingerea, că totuși pe lângă toate greutățile, va avea cândva să sune ceasul izbăvirii de sub jugul strein, și pentru oropsitul popor românesc. În seculara înclăștare de forțe dintre noi cei supuși și stăpânitorii puternici, mulți dintre fiii neamului, fatal s'au îndepărtat de marele factor etnic românesc fiind înghițiți și contopiți în masa neamurilor biruitoare. Procesul de desnaționalizare s'a înfăptuit îndeosebi în ținuturile de margini ale românismului, acolo unde puterea de rezistență era mai slabă, și unde neamurile streine aveau de întâmpinat mult mai puține greutăți în tendințele lor de cutropire etnică. Datoria cercetătorului istoric de astăzi este, să caute pe cât posibil, să stabilească timpul așe-

*) Conferință ținută la Adunarea generală din Satu-Mare.

zării și vechimea noastră ca popor băștinaș peste fiecare palmă de pământ românesc, — tocmai fiindcă avem atâția dușmani, cari ne contestă drepturile istorice de stăpânire asupra întregului teritoriu cuprins între hotarele țării — arătând apoi cauzele cari au determinat venirea și pătrunderea în mijlocul nostru, ale atâtor alte elemente etnice alogene, precum și influințele exercitate de ele asupra noastră, mai ales în domeniul desnaționalizării poporului românesc.

Și fiindcă suntem adunați astăzi aici, veniți la cuvântul de chemare al Astei ardeleni. — puternica Asociație care a păstrat, apărât și ocrotit până la 1919 drepturile și aspirațiile de neam și popor unitar, ale elementului românesc din Transilvania, — să-mi dați voie să vă înfățișez câteva aspecte și date, asupra felului cum s'au făcut între noi, aici, așezările diferitelor populații streine, precum și asupra mijloacelor de desnaționalizare. întrebuințate de către statul unguresc, îndeosebi în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, contra elementului românesc de pe teritoriul județului Satu-Mare și ale celor vecine cu el.

Populația românească în părțile Nord-Vestice ale țării, este cea de baștină, aici ne-au aflat actualele minorități etnice, — venite odată cu începutul evului mediu și până în a doua jumătate a secolului trecut — a căror așezare a fost determinată fie de către factorii economici, fie de către cei politici, peste teritoriul județelor Satu-Mare, Bihor, Sălaj și Maramureș. Populația ungurească, atunci când trece Carpații, pe la sfârșitul secolului IX și se așează în Panonia — ținutul de astăzi de dincolo de Dunăre, — este foarte puțin numeroasă, după evaluările istoricilor unguri contemporani, abia se urca la cifra de 20—25 mii de suflete, cari alcătuiau întregul grup de păstori nomazi.¹⁾ Luptele pe cari le-au purtat cu neamurile mai vechi aflătoare în Panonia și restul șesului Tisei, aveau la bază un scop exclusiv material, anume nevoia de a dobândi cât mai întinse pământuri bogate în pășuni pentru turme, în pește sau vânat, și dorința de pradă și jaf, de pe urma cărora puteau câștiga multe bogății de aur, argint și alte podoabe, de prin târgurile și satele neamurilor aflătoare aici, și statornice mult mai înainte de dânsii. Ungurii sub forma de păstori, vânători și luptători prădalnici, au petrecut decenii întregi

¹⁾ Jászai O.: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetségi kérdés. Budapest 1912. pg. 238.

în ținutul de dincolo de Dunăre și numai după încreștinarea făcută sub Ștefan cel Sfânt, au pătruns pe încetul între Dunăre și Tisa și în stânga acestui râu.¹⁾

Câmpia Tisei multă vreme nu i-a interesat pe Unguri, deoparte fiindcă populațiile româno-slave stabilite aici erau pescari, vânători, păstori și agricultori, deci sărace și lipsite de bogății, de altă parte chiar factorii geografici alcătuiau aici o barieră greu de trecut din dreapta în stânga Tisei. Tisa și afluenții ei dinspre Ardeal, cu inundațiile și revărsările lor făcute anual aproape numai peste regiunile din stânga râului, au dat naștere la o mare de bălți și mlaștini, aproape cu neputință de trecut, încât omul nu-și putea așeza locuința decât pe suprafețe reduse și în deosebi peste regiunile mai ridicate, alcătuite din formațiunile diluviale și deci ferite de inundații.²⁾

Ungurii n'au fost atrași la început atât din partea câmpiei din fața Panoniei, cât mai ales de regiunea Ardealului vecină cu șesul Tisei, unde întâlneau vânatul, lemnul din belșug, și mai ales bogățiile minerale: aurul, argintul și sarea. Regii Ungariei în cele dintâi veacuri ale consolidării statului, atunci când pătrund dinspre Vest spre Est pe văile apelor, dinspre Tisa către Ardeal, întâlnesc și în câmpie, dar mai ales în regiunile de dealuri mărginașe cu șesul, vechi așezări românești: „villae olachales”, al căror număr e menționat în documente din ce în ce mai mare, cu cât vor deveni mai dese donațiile de pământuri făcute nobilimii și clerului înalt, din partea regalității cuceritoare. Așezările românești la apusul țării se pot urmări documentar, plecând din Banat și trecând peste Crișana și Maramureș, odată cu începutul veacurilor XIII—XIV, când apar aici, pe lângă populația satelor și vechile instituții de conducere: cnezatele și voevodatele.³⁾

Românii din valea Bărcăului, în veacul XIV—XV, aveau ținuturi întregi populate numai de ei, servind în cea mai mare parte ca iobași, pe pământurile nobililor unguri, ori erau așezați peste marile întinderi de moși ale episcopatului romano-catolic

¹⁾ Pauler Gy.: A magyar nemzet, története. Budapest 1900, pg. 76—88.

²⁾ Vălsan Gh.: Transilvania în cadrul unitar al pământului românesc. Tr. Ban. Cr. Mar. 1918—1928. București 1929, pg. 149.

³⁾ Drăgan N.: Românii în veacurile IX—XIV, pe baza topominiiei și a onomasticeii. București 1933, pg. 231, 301, 292—294, 195—197.

de Oradea-Mare.¹⁾ Elementul românesc popula în veacul XIV, o serie de „posesiuni Valachale“, așezate în preajma Careilor-Mari, iar în Crasna și Sălaj documentele arată un șir întreg de „sate românești“.²⁾

Regele Ungariei cucerește în veacul XIV, așa numitul district: „Megessala“ (Medieșul Aurit de astăzi), din mâinile Valachilor „de manibus Valachorum“, ocupând numeroasele sate de teritoriul lui, cari erau toate românești, aparținând cnezilor și voevozilor locali.³⁾

Localitatea Gheroth (Ergirolt) din valea Ierului, e pomenită într'un document dela 1241 ca loc de reședință a unui voevod român, iar un alt document dat de regina Maria la 1303, vorbește despre cnezii români din localitatea Sătmar.⁴⁾

Ioan fiul Banului Simeon, probează cu mărturii, că voevodul „Balc de Száraz-Berek“ a ars localitatea lui numită „Krassan“, iar la 1398 poartă un proces cu Balc și Drag, pentru posesiunea „Tisza-Berek“.

Românii din județul Sătmarului, organizați în cnezate și voevodate erau datori la 1367, să plătească domnilor de pământ mai multe feluri de impozite, fie în bani, fie în natură.⁵⁾

Dările erau adunate, din partea voevozilor dela supușii lor, din cari contribuții o parte era trimisă regelui, iar cealaltă jumătate forma venitul voevodului local. Instituția cnezală și voevodală, ca formă de conducere specific românească, s'a păstrat pe teritoriul județului Satu-Mare până în veacul XVI.⁶⁾

Numeroase sate românești sunt amintite în veacurile XIV—XV, în jurul târgului Baia-Mare, apoi pe valea Someșului, în preajma localităților: Seini, Medieșul-Aurit și în Țara Oașului.⁷⁾ Populația românească de pe teritoriul județelor: Sătmar și Solnocul de Mijloc, era organizată în unele ținuturi, în așa numitele: „districte româ-

1) Hetco Gy.: A Berrettyomenti román nyelvjárás. Belényes 1917, pg. 3.

2) Boros I.: Relațiunile eclesiastice ale Românilor din Ungaria și Transilvania în veacul XIV. Unirea 1897, pg. 138.

3) Drăgan N.: op. cit. pg. 301. Boros I. art. cit. pg. 114.

4) Drăgan N.: op. cit. pg. 301.

5) Szirmay A.: Szatmár vármegye. Buda 1809, vol. I., pg. 6.

6) Takács S.: Rajzok a török világból. Budapest 1915, vol. II., pg. 324.

7) Csánky D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest 1890, vol. I., pg. 493 și la capit. jud. Sătmar, Maramureș și Solnocul de Mijloc.

nești", asemănătoare celor ale Românilor din Banat, bucurându-se de însemnate privilegii, în comparație cu populația de altă limbă din satele din jur.¹⁾

Maramureșul vecin, ajunge târziu — abia după 1300 — în stăpânirea efectivă a regilor Ungariei, până atunci era socotit numai ca „terra“ adecă pământ nesupus regelui. Regalitatea ungu-rească a fost atrasă aici de către imensele păduri cu vânatul lor așa de bogat și variat, apoi mai târziu de către bogățiile minerale semnalate în acest basîn, pentru exploatarea cărora regii au adus și colonizat aci pe așa numiții „hospites“ germani, și ceva mai târziu după ei, un însemnat număr de element ungu-resc.

Atunci când regalitatea ungu-rească începe a stăpâni efectiv basînul maramureșan, întâlnește peste toată întinderea lui, populația românească cu organizația ei specifică, politică, militară și bisericească.) Voevozii români, sunt pomeniți documentar în acest colț de țară, încă dela 1231, ca după 1300 să apară tot mai numeroși, trăind în raporturi de prietenie ori de dușmănie cu regii țării.³⁾ Atunci când aceștia încearcă în mod ilegal să nesocotească vechile drepturi și privilegii ale populației românești din Maramureș, se produce cunoscutul conflict între rege și voevodul Bogdan, care pentru a-și păstra neatârnnarea trece Carpații la 1359, și întemeiază țara nouă a Moldovei. Restul Românilor rămași după plecarea „necredinciosului“ Bogdan, își duc viața și pe mai departe, sub conducerea acelor familii de voievozi, cari vor recunoaște suzeranitatea regilor Ungariei.

Pentru satisfacerea nevoilor religioase ale Românilor din părțile sătmărene și din Maramureș, în 1391 pleacă la Constantinopol, voevodul român: Baliță și fratele său Drag, unde cer și obțin dela patriarhul Antonie dreptul de stavropighie, pentru Mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail din Peri. Patriarhul prin hrisovul dela 13 August 1391, a încredințat pe egumenul Pahonie cu exercitarea stăpânirii peste bisericile și preoții români din ținutul Sălajului, Sătmăruului, Ugocei, Beregului, Ciceului, Ungurașului, și până departe în părțile Bihorului.⁴⁾

1) Pesty Fr. : A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek. Budapest 1876, pg. 40—41.

2) Szilágyi I. : Máramaros általános történetéből (a XII—XIII. század). M. t. t. 1889, v. kirándulása. Budapest 1889, pg. 22.

3) Drăgan N. : op. cit. pg. 376.

4) Mihali T. : Diplome maramureșene. Sighet 1900, pg. 109—111.

Regii Ungariei în repetite rânduri au ridicat, pe multe din familiile românești din aceste părți, la rangul de nobili, fie pentru vitejia dovedită în lupte, fie pentru credința și devotamentul arătat coroanei. Inobilarea însă a fost și începutul desnaționalizării acestei clase de conducători, ce se afla în fruntea poporului nostru, astfel încât în veacurile XIV—XV, cele mai multe familii nobile românești din Sătmar și Maramureș și-au pierdut caracterul etnic, atât prin trecerea la catolicism, cât și prin viața pe care o duceau în preajma unei regalități și curți streine de interesele neamului nostru. Clasa conducătoare românească în curs de câteva veacuri a fost cu totul maghiarizată, rămânând poporul de jos singur, scutit de puternicele influențe de înstreinare, revenindu-i lui rolul însemnat de a duce și continua mai departe, firul și rosturile vieții românești în aceste regiuni mărginașe, până în zilele noastre.¹⁾

Elementul românesc în evul mediu nu-și mărginește aria de întindere numai la Câmpia Tisei și regiunile de dealuri și munți din răsăritul ei, ci trece mai departe peste apa acestui râu, pătrunzând adânc peste tot lungul Carpaților Nordici, până în Moravia, Silesia, Galiția și Polonia.²⁾ Nu voiu insista asupra numeroaselor mărturii documentare legate de viața neamului nostru timp de câteva secole în aceste părți, ci voiu pomeni numai diploma regelui Matei Corvinul dela 1474, acordată Românilor de pe teritoriul cetăților Arva și Lykava, așezate sub masivul Tatra înaltă, unde se spune, despre noi, între altele :

„Întâi în ce privește contribuția generală a acestui regat, ei Români n'au fost obligați să plătească nimic.

Asemenea nu sunt datori să îndeplinească lucrări la cetatea Arva și Lykava.

Mai departe ori ce român avea vreo pricină sau proces trebuia să stea la judecată înaintea voevodului, avea voie să-și apeleze cauza la Maiestatea noastră și la castelanii cetăților amintite mai sus.

Asemenea pentru lucrurile lor proprii pe cari le duceau la târg, de vândut, ori le aduceau din târg acasă pentru trebuință, nu erau obligați să plătească bir, nici vamă, în afară de lucrurile pe cari le cumpăraseră pentru câștig.

¹⁾ Századok. 1879 pg. 720.

²⁾ Réthy L. : Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. N. Beeskerek 1890, pg. 213—214.

Asemenea au avut îngăduință de a-și paște oile lor în pădurile cari se țin de cetățile Arva și Lykava...

Noi toate acestea și în parte întrucât ne-au fost expuse și relatate după adevăr le încuviințăm, aprobăm și întărim cu puterea și mărturia acestei scrisori, care am lăsat să fie semnată cu sigilul nostru inelar, întru atât numai, că numiții Români după cum li-e datorია și de aici încolo să plătească și să îndeplinească toate acelea, (adecă de a apăra și păzi toate drumurile de cursele tâlharilor, hoților și ale altor răufăcători, ei au să călăuzească nevătămați pe călătorii pe cari îi vor da în grija lor castelanii cetăților amintite, de câte ori va fi nevoie), pe cari și până acum după drept și datină au fost obligați să le plătească și să facă".¹⁾

Intinderea elementului românesc în evul mediu s'a făcut, pe lângă direcția Nord-Vest și Nord-Vest și înspre Sud și Sud-Vest, Românii ajungând până jos la Dunăre, iar alte grupuri au trecut fluviul așezându-se în Croația și Slavonia, cu resfirarea până aproape de ținutul Adriaticei.²⁾ O însemnată regiune de aici purta numirea de „Parva Valahia” până în veacul XVI, iar locuitorii ei era cunoscuți ca „natio Valachorum”.³⁾

Regalitatea ungurească de-oparte, de alta clerul înalt și nobilimea țării, ajunge în evul mediu, până prin veacul XV, să stăpânească pe baza sistemului feudal, toată câmpia Tisei și Ardealul. Noii proprietari, din nevoia brațelor de muncă încep a coloniza, — modul de așezare al elementelor alogene era cât se poate de primitiv — pe lângă populația românească băstinașe, alte elemente streine, cari în unele regiuni devin deceniu după deceniu din ce în ce mai numeroase, până când imprimă pământului un caracter etnic cu totul schimbat.

Așa au fost aduși, în unele părți ale Maramureșului și Sătmărulei, sub forma de oaspeți regali, elementele germane, bucurându-se de mari privilegii, îndeosebi cei cari făceau negoț ori se ocupau cu exploatarea bogățiilor minerale. Alături de ei apar din ce în ce tot mai numeroase elementele ungurești, întrebuintate ca lucrători de pământ peste marile latifundii. Documentele medie-

1) Gagy E.: Az Árvamegyei oláh telepek kiváltságlevelé. Tört. tár. 1910, pg. 186—198. Motogna V. Românii din județul Arva. An. lic. A. Mureșan, 1924 - 1925. Dej, pg. 4—6.

2) Pesty Fr.: Az eltűnt régi vármegyék. Budapest 1880, vol. II., pag. 207—211.

3) Réthy S.: op. cit. pg. 125.

vale vorbind despre aşezarea Germanilor în judeţele pomenite, îi numesc „hospites” adică noi veniţi, pe când despre Români fac menţiunea, că ei sunt „Romani veteres”.¹⁾

Populaţia românească se bucura până în veacul XVI, de însemnate scutinte şi privilegii atât pe teritoriul Sătmarului şi Maramureşului cât şi pe cel al Ugocei şi Beregului vecin. Intre altele nu plăteau dările şi birurile obişnuite la cari erau supuse celelalte populaţii din ţară, ci erau obligaţi la o contribuţie specială, numită : „vigessima ovium”, sau „connus valachorum” adică darea Românilor.²⁾

Alături de populaţia germană venită dinspre ţările din apusul Europei, şi de cea mai numeroasă ungurească, pătrunsă dinspre interiorul câmpiei spre periferia ei, s'au mai aşezat în evul mediu pe teritoriul judeţelor : Maramureş, Bereg, Ugocia şi Ung, elementul rutean. Coborîrea Rutenilor dinspre Galiţia a început sub domnia lui Carol Robert, iar urmaşul său Ludovic cel Mare, a primit în Ungaria pe Teodor Coriatovici principele Podoliei, care a fost însoţit de un însemnat număr de Ruteni, pe cari i-a aşezat pe domeniile nou primite dela Muncăciu şi Macoviţa.³⁾

Infiltrarea ruteană în aceste părţi nu s'a făcut în massă, ci pe încetul la diferite intervale de timp. Populaţia ruteană se cobora dinspre munţi, sub conducerea cnezilor, cari solicitau învoirea domnilor de pământ, ca să se poată aşeza împreună cu oamenii lor, pe una ori alta din moşiile dela poalele Carpaţilor. Proprietarii acordau Rutenilor, pentru câţva timp oarecari favoruri, obligându-i în schimb să le muncească pământurile şi să le plătească o serie de impozite în natură.⁴⁾ Rutanii aşezaţi pe teritoriul cetăţilor regale erau datori să contribuie cu munca lor la întreţinerea fortificaţiilor în bună stare.

Până în veacul XVI (1526), satele româneşti se ţin lanţ peste toată făşia de câmpie a Tisei, începând din Maramureş şi până în Banat la Porţile de Fier.

Cucerirea turcească care începe acum, a produs adevărate dezastre, pentru cea mai mare parte din locuitorii şesului. Sute

¹⁾ Szilágyi I. : art. cit. pg. 22.

²⁾ Takács-S. : op. cit. pg. 296, 301, 304—307.

³⁾ Hodinka A. : A Munkácsi gör. kat. püspökség története. Budapest 1900, pg. 73. Szabó O. A magyar oroszokrol. Budapest 1. : 13, pg. 42—43.

⁴⁾ Hodinka A. : op. cit. pg. 75—77.

de localități s'au nimicit pentru totdeauna, iar populația care a putut scăpa cu viață, s'a refugiat din calea urgiei, spre dealuri și munți, unde zilele și avutul le erau mai în siguranță.

Populația șesului din regiunile de Nord ale Bihorului, din Sălaj și Sătmar, a fost ceva mai scutită de dezastrul nimicitor al Semilunei, fiindcă aceste părți n'au făcut parte integrantă din teritoriul cucerit de Sulfan, ele aparțineau fie regilor Ungariei, fie Principilor ardeleni.

Aceștia din urmă în veacurile XVI—XVII, au dezvoltat o puternică activitate pentru întronarea calvinismului în provinciile de sub coroana lor. Populația românească din județele: Sătmar, Hajdu, Szabolcs și Bihor, încă este cuprinsă în raza de acțiune a apostolilor noii învățături.

Sinodul calvinesc ținut la Debreczen în 1566, s'a ocupat între alte chestiuni și cu organizarea bisericii române-reformate din aceste părți.¹⁾ Câțiva protopopi demni de credință, au fost încredințați cu vizitarea, cercetarea și examinarea amănunțită a preoților români din împrejurimile Debreczenului, având misiunea să-i îndemne pe aceștia să treacă la calvinism, din convingere, nu de dragul intereselor materiale, ori al scutințelor de biruri.

Rezultatul propagandei calvine, făcute cu atâta intensitate printre Românii părților ungurene, nu-l cunoaștem amănunțit, o bună parte din ei au îmbrățișat totuși noua învățătură, cum rezultă din hotărârile altui sinod dela Debreczen, ținut la 1630, când se poruncește între altele, ca toți preoții români să fie adunați la Oradea-Mare, unde să fie supuși unui examen amănunțit ținut în prezența superintendentului calvin, care va putea astfel cunoaște progresul lor, și al credincioșilor români trecuți la noua lege.²⁾ Preoții români cari primeau calvinismul, erau scoși de sub jurisdicția episcopilor români și sârbi, având singuri dreptul să-și aleagă episcopi și protopopi, după normele învățăturilor calvinești.

Sinoadele reprezentanților acestei credințe ținute în tot cursul veacului XVII, prin diferitele centre ale câmpiei din stânga Tisei, trimit un însemnat număr de preoți români ca „păstori” prin satele Bihorului, iar pe alții îi numesc episcopi, ori îi ridică la rangul

1) Păclișan Z. : Biserica română și calvinismul dela moartea lui Gh. Bethlen, până la unirea cu Roma. Cult. creșt. 1922 pg. 171.

2) Păclișan Z. : art. cit. pg. 177.

de nobili. Clerul român trecut la calvinism și intrat în sânul nobilimii unghurești, avea datoria de a propaga cuvântul Domnului între Români ca și „bieții Valachi să-și poată câștiga zilnic hrana sufletească, scoțându-i din întunerecul superstițiilor religioase să fie aduși la lumină“.

Principele Rákoczy întemeiază un episcopat român pentru părțile Maramureșului, Sătmarului și Chioarului, așezând în fruntea lui pe Savu Popa, cu îndatorirea să predice calvinismul în limba română între locuitorii acestor comitate, supraveghind de aproape pe preoții satelor, și îndemnându-i să-și îndeplinească cu sârg datoria de apostoli ai noii învățături.¹⁾

Procesele verbale ale sinoadelor calvinești, pomenesc cu numele pe mai mulți „păstori români“, cari erau conducătorii spirituali ai satelor, așezați acolo și investiți cu depline puteri bisericești de către autoritatea sinodală. Sinodul ținut la Debreczen la 1671 menționează „ordinări“ de preoți români, iar cele dela: Csátár Dioszeg și Leta-Mare, ținute la 1673, obligă sub aspre pedepse pe preoții români, să propovăduiască calvinismul prin satele lor.

Propaganda calvină făcută printre Români șesului, timp de aproape două veacuri, și cu mijloacele puternice de cari dispuneau Principii ardeleni, a avut urmări fatale pentru neamul nostru, începând din regiunile Tisei superioare și până în părțile Szeged-ului mare parte din Români cari locuiau pe teritoriul județelor Hajdu, Szabolcs și Bihor, s'au desnaționalizat pierzându-se pentru totdeauna în masa unghurească.²⁾

Comitatele Bihor și Sătmar, pe la sfârșitul veacului XVII, sunt străbătute de alți misionari, cei ai catolicismului.

Episcopul Munkács-ului Iosif de Camellis, pe la 1695, propovăduiește catolicismul printre Români din șesul Sătmarului, trecându-i pe cei mai mulți, cari au primit această învățătură în rândul Rutenilor săi.³⁾

Pe lângă populația românească stabilită prin satele și târgurile șesului Tisei — din care o mare parte a fost maghiarizată — întâlnim în secolele XVI—XVIII, o alta flotantă, alcătuită din păstorii români, cari veneau aici, cu animalele lor la vărat ori iernat.

¹⁾ Pâclișan Z.: art. cit. pg. 264—265

²⁾ Radu I.: Istoria diecezei române unite a Orăzii-mari. Oradea, 1930, pg. 11—12.

³⁾ Radu I.: op. cit. pg. 15.

Mulți din ei cu timpul îmbogățindu-se, s'au stabilit la sate, dar mai ales în orașe. O conscriere a orașului Kecskemét dela 1559, spune că pe teritoriul acestui centru urban, se aflau mai multe cirezi de boi grași, ai căror proprietari erau români¹⁾.)

Actele orașului Hajdu-Nánás dela 1699, înșiră între proprietarii de case și turme, deasemeni pe mai mulți Români.

Procesele verbale redactate în XVII, în diferite ședințe ale sfaturilor orașenești ținute în: Debreczen, Kecskemét, Tokay și Eger, tratează de multe ori problema Românilor din aceste părți, cari au devenit așa de numeroși, încât puneau pe gânduri autoritățile locale. Procesul verbal al sfatului orașenesc din Debreczen, redactat la 26 Aprilie 1627 spune „Sârbilor și Românilor să nu le fie permis a cumpăra sau a-și face casă, nici Ungurilor să le vândă, ci ei să locuiască în bordee, ba nici bordee să nu-și facă mai mult”.²⁾ Dispoziții și procese verbale cari tind să oprească năvala și pătrunderea elementului românesc în spre orașele câmpiei Tisei, se găsesc redactate și mai înainte. Elementul românesc din județele: Bihor, Hajdu și Szabolcs — alături de Unguri și Sârbi — a îndeplinit și diferite servicii militare, angajat, fie în solda Principilor ardeleni, fie în cea a regilor Ungariei. Prințipele Stefan Bocskay, pe care haiducii, — acești soldați liberi cari luptau pe plată — l-au ajutat în diferite războaie, i-a colonizat în veacul XVII, în următoarele localități: Kalló, Nánás, Dorogh, Varjas, Hatház, Vámos-Pércs, Sima și Vid. Numărul celor așezați de el în aceste centre, a fost de 9254 suflete, cărora l-a dat pământ arător și loturi de case.

Intre acești soldați liberi, se aflau pe lângă Unguri și Sârbi, un însemnat număr de Români, cum rezultă din diferitele conscrieri ale orașelor haiducești din veacul XVIII³⁾.)

Haiducii români și-au păstrat, chiar aici, în inima câmpiei, naționalitatea lor bine distinctă, — cum rezultă din șematismele episcopiei rutene de Munkács — până la începutul secolului XIX. De acum înainte apar tot mai rar ca o populație deosebită de cea a Ungurilor, trăind amestecați și încercuiți din partea ace-

¹⁾ Takács S. : op. cit. pg. 280.

²⁾ Takács S. : op. cit. pg. 260.

³⁾ Takács S. : op. cit. pg. 269. Komáromy A. A szabad hajduk története vonatkozó levéltári kutatásak. Budapest 1898 pg. 17.

stora, s'au desnaționalizat cu totul, statisticele de mai târziu trecându-i pe toți în rândul elementului unguresc.

Regiunile Nord-Vestice ale țării cuprinse între Crișul Repede, Bărcău, Ier, Someș și Tisa în veacul XVIII, vor fi supuse unor mari prefaceri etnice, ca și Crișana și Banatul. Acum începe pătrunderea elementului unguresc dinspre interiorul șesului tot mai adânc spre periferia lui, căutând în această înaintare văile râurilor, unde era pământul cel mai bun arabil, apoi coborîrea elementului rutean tot mai înspre Sud, dinspre poalele Carpaților și stabilirea lui prin satele de azi ale județului Sătmar, precum și colonizarea Șvabilor în șesul din jurul celor două orașe: Satu-Mare și Careii-Mari.

Românii formau în adevăr, în cele dintâi decenii ale veacului XVIII, majoritatea populației în județele Satu-Mare și Maramureș. Comitele județului Satu-Mare la 1761, caracterizează astfel populația de sub oblăduirea lui, vorbind despre mișcările religioase „atât de puternic sunt înficiate inimile acestor neînfricați că abia se mai pot îndoi”.) Făcând mențiune despre populația județului spune, că aici locuiesc „natio valachica et ruthenica”. Comitele E. Barkocy scrie din Maramureș la 15 Martie 1761, comitelui Károly, la Sătmar: „In județul pus sub grija mea, domnește pacea între nobilii valahi și ruteni”. Majoritatea populației este formată după mărturiile lui, în tot Maramureșul din Români și Ruteni. Pe cei dintâi pe lângă toate încercările făcute, nu-i poate opri să întrețină legături economice, cu Românii din Transilvania și Ungaria.

Nu trebuie uitat faptul că populația românească din satele județelor: Bihor, Szabolcs, Hajdu și Maramureș, până în veacul XVIII, își aducea cărțile rituale în mare parte din Moldova și Muntenia. Ordinul Mariei Therezia din 1770 oprește importul lor, pentru totdeauna.²⁾

Mișcările revoluționare ale lui Rákoczy, începute în cei dintâi ani ai veacului XVIII, au luat ființă tocmai pe teritoriul județelor: Ung, Bereg, Ugocia, Szabolcs, Sătmar și Bihor, unde locuiau un mare număr de Români calvinizați în o însemnată măsură. Elementul

1) Dragomir S.: Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII. Sibiu 1930, vol. II, pg. 206—209.

2) Böhm I.: A liturgikus nyelvekröl. Eger 1897, pg. 135—136.

românesc luptând în rândurile Curuților a făcut minuni de vitejie, mulți dintre acești revoluționari ridicându-se la rangul de căpitani și conducători de oaste. Numărul mare al Românilor cari au luptat sub steagurile vestitului principe revoluționar, apare și din așa numiteie cântece ale Curuților, cari au în cea mai mare parte caracterul — melodie și versificație — până azi românesc, deși sunt executate în ungurește.¹⁾

Elementul unguresc după 1720 — favorizat deoparte de vremurile mai liniștite cari urmează războaielor revoluționare ale lui Rákoczy, de altă parte de către nobilimea ungurească, care-l așează tot mai numeros pe moșiile ei — formează pe teritoriul județului Sătmar o insulă puternică, alcătuită din peste 20 localități, așezată în jurul orașului Satu-Mare²⁾). Din grupa aceasta de sate, vor pătrunde mai târziu — în secolul XVIII. și următorul, — pe valea Someșului, înaintând până la Seini, apoi pe valea Crasnei și Ierului, pătrunzând până departe peste munții Meseșului și Plopișului, în bazinul Zălăului.

Rutenii după 1720, deasemeni se coboară dinspre munți spre câmpie, alcătuiind o insulă, rămasă aproape întregă peste frontiera actuală, în Ungaria și Cehoslovacia.

Astăzi pe teritoriul județului Sătmar, se află risipiți prin următoarele localități, Peleşul, Lazuri, Livada, Adrian, Agriș, Bercu, Nisipeni, Halmi, Micula și Culciul-Mare, fără însă să alcătuiască undeva majorități absolute de populație, ci sunt amestecați cu Românii și Ungurii satelor³⁾). Așezarea elementului rutean pe teritoriul județului Sătmar, a fost favorizată în veacul XVIII. pe lângă factorii geografici și economici și de către cei religioși, fiindcă după 1634, populația românească din părțile ungurene, a ajuns să fie supusă jurisdicției episcopatului rutean de Munkács.

Alături de insula puternică ungurească — care ia ființă pe teritoriul județului la începutul acestui veac — și de infiltrările rutene mai slabe ca intensitate și cu efecte mai reduse de de-naționalizare exercitată asupra elementului românesc, — tot acum ia ființă o altă insulă etnică, alcătuită din Șvabii sătmăreni.

¹⁾ Iancsó B. : A román nemzetiségi, törekvések története. Budapest 1856, vol. II., pg. 656--661.

²⁾ Borovszky S. : Szatmár vármegye története. Budapest, pg. 493.

³⁾ Borovszky S. : cp. cit. pg. 492.

Nobilul Al. Károly, mare stăpân de moșii, întinse aproape peste tot județul, a căutat din lipsa brațelor de muncă, să-și aducă coloniști germani la începutul veacului XVIII. Prin o cerere adresată Cancelariei aulice din Viena, își exprimă această dorință rugând Curtea să-i scutească pe coloniști de impozitele datorite Statului. Cererea i-a fost aprobată, astfel că în primăvara anului 1712, s'a făcut cea dintâi colonizare șvăbească în șesul Sătmarului. La 16 Iulie, Ioan Kereskény — emisarul nobilului Károly — a plecat din Bratislava cu un transport de Germani spre Sătmar, cari odată ajunși aici au fost colonizați în localitățile: Urziceni, Ciumești, Căpleni, Careii-Mari și Moftinul-Mare ¹⁾).

Situația materială a coloniștilor la venire era așa de jalnică, încât familia nobilului a fost silită să le dea ajutoare în bani și în natură, ba unora din ei chiar pâinea zilnică. Casele și le-au zidit numai în mod provizor, rămânând ca la anii viitori să-și ridice locuințe mari și statornice.

Al. Károly trimite din Bratislava sub conducerea administratorului său Grabarisc o altă grupă de coloniști germani spre Carei. Noul stăpân i-a scutit pe timp de 3 ani, de ori ce fel de impozite față de el, iar 6 ani de cele datorite județului și comunei, după care termen erau obligați față de domnul de pământ cu aceleași dări și zile de lucru, ca și ceilalți iobagi.

Pentru a le veni în ajutor la înjghebarea gospodăriilor, fiecare colonist primea la început câte 2 boi o vacă și 12 măsurii de grâu, în schimbul acestor ajutoare fiind dator să lucreze gratuit o parte din pământul domnului.

Al. Károly, la 1719 lansează un nou apel către populația germană din orașele renane, făgăduind celor cari vor veni pe moșiile lui mai multe favoruri. Chemarea a avut răsunet, așa că la 1720 s'a imbarcat la Ulm, un alt transport de coloniști Șvabi pentru a fi așezați în satele din jurul Careilor. Cei mai mulți din ei au fost plasați după sosire în Careii-Mari, și în localitatea Foeni.

Câțiva ani mai târziu la 1726, se așează Germanii și în localitatea Ardud. Ungurii cu cari locuiau împreună le-au făcut multe mizerii, încât coloniștii s'au văzut nevoiți să se plângă în repetite rânduri nobilului Károly, rugându-l să ia măsuri pentru îndrep-

¹⁾ Vönház I.: A Szatmármegeyi német telepítésről. Századok. an XLVII. pg. 303—707.

tarea răului. Domnul de pământ ca să pună capăt neînțelegerilor, la 1730, dispune să fie mutați Șvabii de aici, și duși în localitatea Beltiugul-Crasnei.

Prin anii 1729—31 se așează alte grupuri de Germani, mai puțini la număr, prin satele ridicate de connaționaliții lor, iar alții sosesc la 1733 și 1735, plasați mai ales prin satele din jurul Carreilor-Mari¹).

După moartea lui Al. Károly, urmașii lui au continuat opera de colonizare aici, dar în stil mult mai mic. Între anii 1743—58 s'au așezat familii germane prin următoarele localități: Gilvaci, Cămin și Craidorolț, iar între anii 1759—91, prin satele Alexandrești, Terebești, Socondul-Mare, Șiești, Homorodul de jos, Berlești și Sanislău, cei mai mulți din ei erau veniți de prin satele întemeiate de Al. Károly. Prin anii 1792—1803 s'au așezat Șvabii în localitățile: Jjib, Ciumești, Hurez, Dindileag și Mădăraș, iar după 1803 în Tășnad și Tiream²).

Faptul că au fost așezați în sate izolate unele de altele, apoi că nu s'a învrednicit de favorurile celor din Banat, a contribuit în mare măsură la maghiarizarea lor, în a doua jumătate a veacului XIX.

În secolul XVIII, sub domnia Mariei Therezia, au fost colonizați Germani în număr mai mic — pe la 1773 — și prin câteva localități din Maramureș. Cei așezați în centrele: Sighet și Câmpulung au venit din Austria, iar cei din Vișeu de sus, Borșa-Handal și Huta, au fost aduși din Tatra³). Scopul colonizării lor aici a fost dezvoltarea unei cât mai mari industrii. Coloniștii fiind așezați în o regiune total izolată de către restul marilor grupe germane, s'au maghiarizat aproape cu totul până la 1910.

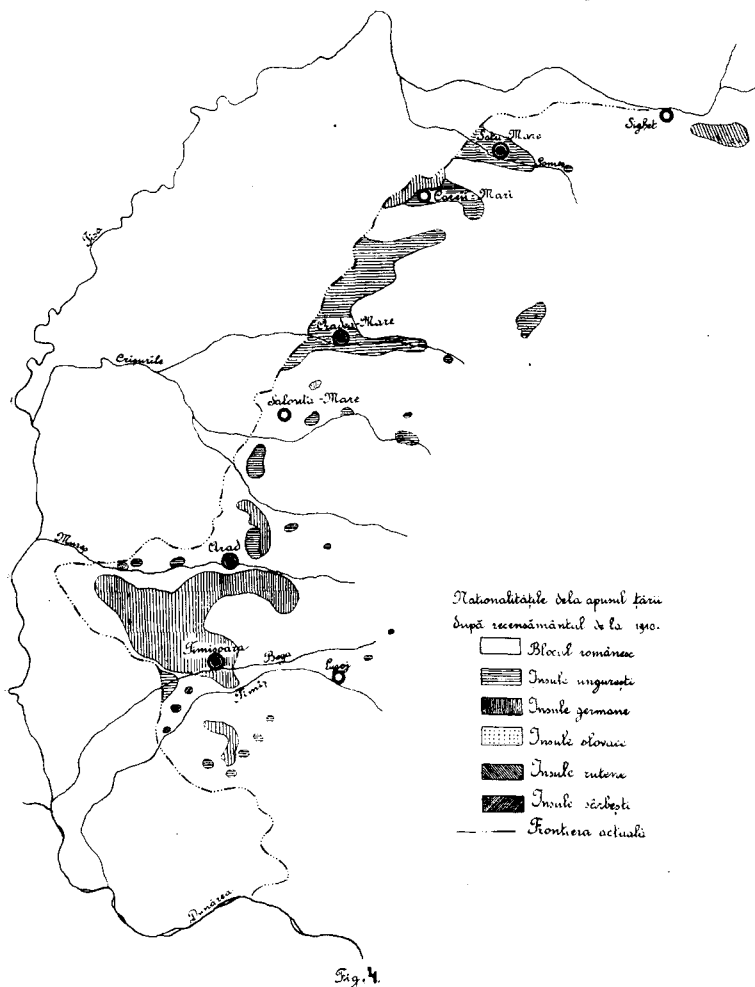
Veacul XVIII așa dară favorizează și desăvârșește alcătuirea definitivă peste ținutul de șes al Someșului, Crasnei și Ierului — pe lângă străvechea populație românească — a unor însemnate minorități etnice de astăzi, dintre cari locul întâi îl ocupă Ungurii și Germanii, apoi elementul rutean, cari toate vor schimba pentru totdeauna, caracterul etnic al regiunii, pe care l-a avut până atunci.

¹) Vonház I. : art. cit. pg. 313—417.

²) Vonház S. : art. cit. pg. 411—415.

³) Szilágyi I. : Máramaros vármegye leirása. Budapest 1876, pg. 297.

Secolul XIX prezintă pentru toată câmpia Tisei — dar mai ales pentru părțile bihorene, sălăgene și sătmărene — faze noi în legătură cu rapoartele dintre elementul unguresc și celelalte naționalități din țară. Statul acuma, în mod oficial, dă semnalul luptei, contra tuturor locuitorilor de altă limbă de pe teritoriul său.

Lupta a început cu intensitate din ce în ce mai mare la periferia câmpiei, acolo unde naționalitățile prezentau o slabă forță de rezistență față de tendințele de desnaționalizare, ca apoi de aici să pătrundă tot mai adânc între dealuri și munți, tinzând să desnaționalizeze Ardealul întreg. (Fig. 4).

Dintre multele mijloace pe cari le-a întrebuițat statul unguresc în această luptă, purtată contra naționalităților, vom pomeni numai câteva, cari au avut urmări aproape fatale pentru neamul nostru din aceste regiuni de graniță, anume sistemul de colonizări, școala și biserica, și falsificarea datelor recesământelor.

Rostul colonizărilor, făcute sistematic de către statul unguresc, începând cu anul 1850 până la 1914, era de a sfărma blocul românesc dela apusul țării în mai multe unități mărunte, cari apoi aveau să fie încercuite de jur-împrejur de către populația ungu-rească a coloniștilor, prin acest sistem fiind asigurată desnaționalizarea noastră. Unde nu puteau lua ființă colonii noi, din lipsă de pământ disponibil, acolo statul aducea familii mai puține de unguri, pe cari le așeza risipite prin satele noastre și ale altor naționalități, fie ca lucrători de pământ, ori întrebuițați la exploatările de păduri, sau minerale, fie ca industriași ori meseriași.

Colonizările ungu-rești erau făcute după un plan bine studiat, și cu rezultate sigure de desnaționalizare.

Intemeierea lor se urma sistematic an de an, indiferent de guvernele cari se perindau la cârma statului și cari toate sacrificau însemnate sume bănești, pentru întărirea elementului unguresc, prin acest sistem în mijlocul naționalităților¹⁾.

Becksics G., unul dintre principalii luptători pentru ideea înfrățirii cât mai multor colonii ungu-rești așezate printre celelalte naționalități ale fostei Ungarii, tratând această problemă ajunge la următoarele constatări: „Politica de colonizare și industrială care are de scop întărirea și expansiunea Ungurilor, ne poate ajuta să pătrundem în sânul naționalităților. Politica de colonizare poate să dea pe mâna Ungurilor toate văile râurilor din Ardeal și astfel poate să izoleze complexe valahe de cele săsești, iar industria poate duce pe Unguri până în cele mai îndepărtate regiuni ale naționalităților din nordul țării și din Ardeal“²⁾. După ce arată mai departe cum se va putea înfăptui desnaționalizarea satelor și orașelor prin politica de colonizare ajunge la concluzia „astfel este de așteptat îndoirea numărului Ungurilor“.

Tot acest autor în un studiu apărut la 1896, arată că Ungurii vor trebui să cucerească an de an în locul întâi văile râu-

¹⁾ Rusu Șirianu I.: *Românii din Statul ungar*. Arad 1904, pg. 172.

²⁾ Rusu Șirianu I.: *op. cit.* pg. 184.

rilor cari coboară dinspre Ardeal în câmpia Tisei, începând cu cea a Mureșului și Crișului-Repede, legând astfel peste Oradea și Cluj, blocul unguresc din câmpia Tisei, cu Săcuii din bazinul superior al Mureșului și Oltului, apoi închegând resfiratele așezări ungurești dintre Feldioara-Răsboeni, Alba-Iulia și Arad, una cu alta și alcătuind o a doua mare arteră de legătură etnică dintre Ungurii ardeleni și cei din șes¹⁾.

Realizarea Ungariei unitare cu ajutorul sistemului de colonizări apare și din studiul lui Kenéz Bela, apărut la 1913, care cere guvernului să procedeze cât mai amănunțit la cunoașterea hotarelor etnice ungurești, precum și la a insulelor răzlețite și risipite printre celelalte naționalități²⁾. Acestea prin colonizări vor trebui legate an de an tot mai puternic, cu marele bloc unguresc din câmpia Tisei.

Pentru o cât mai bună reușită a politicii de colonizări, după 1894, această problemă a fost trecută în grija ministerului de agricultură, căruia i se puneau la dispoziție an de an însemnate sume bănești, în vederea realizării acestor noi focare de desnaționalizare. Bărbații de stat unguri la rândul lor, au început a atrage atenția organelor oficiale, să nu mai permită Românilor să cumpere moșiile și pământurile făcute de vânzare de către Unguri, fiindcă Românii sunt: „flămânzi după pământ“. Statul făcea tot posibilul ca orice moșie, fie cât de mică, să ajungă, după 1911 în stăpânirea lui, pentru a fi întrebuințată exclusiv în folosul creerii de colonii noi.

Guvernele ungurești după 1867, au pus în serviciul maghiarizării alte două puternice forțe spirituale, anume : biserica și școala. Prin faptul că limba ungurească era decretată în toate oficiile, ca limba de stat, cei mai mulți Români nu puteau pătrunde în funcțiile publice, decât cu prețul lăpădării de limba strămoșilor. Limba ungurească ca să poată fi răspândită până în inima satelor, la 1879 s'a votat legea, care a impus-o în mod obligator, tuturor școalelor din țară, la 1891 s'au introdus prin altă lege, așa numitele grădini de copii, iar la 1907, s'au votat, cunoscutele legi școlare

1) Bešics Gh. : A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk. Budapest 1896 pg. 38.

2) Kenéz B. : Iavaslatok a nemsetségi kérdés megoldására. Budapest. 1913 pg. 13.

ale lui Appony, cu scopul vădit de a desnaționaliza cât mai grabnic popoarele de altă limbă din fosta Ungarie.

Pentru a arăta rostul acestor legiuiri școlare, vom cita numai câteva fraze din dispozițiile lor, anume:

„In școlile elementare cu limbă de propunere nemaghiară, cari se împărtășesc de ajutorul statului ori nu, limba maghiară are să fie propusă în toate clasele, cursurilor de toate zilele, în așa măsură, încât copilul de limbă nemaghiară, să-și poată exprima ungurește și la înțeles cugetele corespunzătoare scopului de viață pe care-l urmărește”.¹⁾

Articolul 24, lasă la dispoziția organelor de control soarta învățătorului român, care putea fi ori când scos din oficiu, dacă se dovedea „neglijent în ce privește învățătura limbii maghiare ori dacă lua o direcție contrară intereselor statului”. Câtă deosebire între șovinismul vădit al acestor legiuiri școlare, și largă toleranță acordată minorităților de către Statul românesc de astăzi.

Toată campania purtată de către ziaristica română ardeleană, și toată opoziția făcută la timpul său în parlamentul din Budapesta de către reprezentanții Românilor din Ungaria, au rămas zadarnice, legile s'au votat în uralele de bucurie ale presei șovinite, care mergea așa de departe încât, cerea Românilor din fosta monarhie, nu numai cunoașterea limbii ungurești ci și: „sentiment maghiar”.

Pe lângă școală, a fost pusă în serviciul maghiarizării, în a doua jumătate a veacului XIX și biserica, care a desnaționalizat o bună parte din România de pe teritoriul județelor: Satu-Mare, Ugocia, Hajdu, Szabalcs și Bihor. Elementul românesc din aceste regiuni prin trecerea, și supunerea în veacul XVII, sub jurisdicția episcopatului rutean de Munkács, s'a separat cu totul sub raport bisericesc, politic și național de către masa românească din Ardeal.¹⁾ Rămăși astfel izolați, lupta contra lor s'a putut da cu mai mulți sorți de izbândă. Noul episcopat le trimitea în sate numai preoți unguri, crescuți în seminariile catolice dela Munkács și Ungvár, cari ajutați din partea statului și încurajați de către autoritatea bisericească, au putut desființa pe incetul orice legături sufletești dintre cei încredințați păstorii lor și restul românismului.

¹⁾ Unirea 1907. Nr. 92—93.

¹⁾ Radu I. op. cit. pg. 10.

Limba noastră, folosită odinioară în biserici la toate serviciile publice și de cult, a fost înlocuită cu cea ungurească, cărțile rituale românești au fost pe încetul traduse în ungurește și introduse oficial în toate comunitățile religioase românești din satele dela apusul țării, sub pretextul că Românii nu-și mai cunosc limba.

Șovinismul unguresc mascându-și intențiile, pe motivul că voește să adune sub oblăduirea unei singure autorități bisericești, pe toți așa numiții: „Unguri gr. catolici“, prin anii 1863 începe o mișcare în acest sens, pe teritoriul județelor amintite mai sus, cu scopul să obțină dela Scaunul Roman, înființarea unei episcopii gr. catolice maghiare, cu limba liturgică ungurească.¹⁾

Guvernele au încurajat în taină aceste mișcări, cari iau o desvoltare din ce în ce mai mare prin anii 1881 și 1896, încât la 1898 s'a putut constitui la Budapesta așa numita: „Comisiune regnicolară a maghiarilor gr. catolici de rit grecesc“. Scopul ei era — cum precizează președintele Szabó Jenő în o broșură ocazională — să introducă și să păstreze la toate actele cultul divin numai limba ungurească, scoțând-o din starea tolerată de până atunci, așa cum o impun și pretind interesele Ungurilor gr. catolici, apoi să facă demersurile necesare la Scaunul Roman și la Curtea din Viena, pentru a le înființa o episcopie, pe seama Ungurilor gr. catolici.

Ideia înființării noii episcopii a fost îmbrățișată și susținută cu căldură de către toate guvernele, cari vedeau în realizarea ei un nou mijloc, pus în serviciul maghiarizării, pentru a desăvârși Ungaria unitară. La 1912, fără să fie consultată biserica gr. catolică română din Ungaria ori reprezentanții ei, guvernul unguresc înșelând buna credință a Pontificelui, a putut stoarce Romei asentimentul înființării episcopiei gr. catolice maghinre de Hajdu-Dorog, creiată pe baza bulei „Cristifideles Graeci“.

Nu voiu insista asupra luptei dusă cu atâta însuflețire și jertfă de către biserica, clerul și poporul româno-unit din Ungaria, pentru a zădărnici ființa acestei episcopii, ci voiu aminti numai aiâta, că după recunoașterea ei oficială, presa ungurească și-a arătat arama pe față, desvelind intențiile tainice, pe cari le-au avut guvernele și inițiatorii mișcării, atunci când au pus la cale înființarea episcopiei de Hăjdu-Dorog:

¹⁾ Dosarul episcopiei gr. cat. maghiare de Hajdu-Dorog. Arhiva metropolitană. Blaj.

„Noua episcopie” — spicuim din articolele de atunci ale oficiosului guvernului — va fi o puternică citadelă pentru apărarea națională. Va fi un punct de mănecare în recucerirea pe seama statului unguresc a Ungurilor”. Ea este o „cauză națională” și nu confesională. Tocmai în interesul limbii maghiare și a maghiaris-

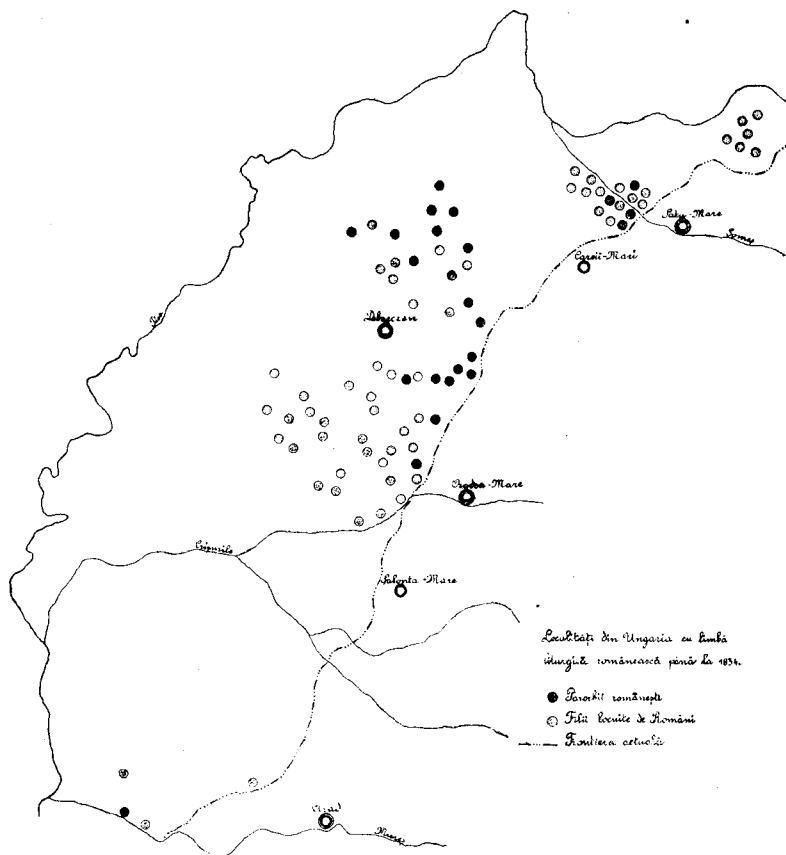

Fig. 5.

mului, după o luptă îndelungată se înființează episcopia de Hajdu-Dorog.¹⁾

Iniințarea ei s'a făcut prin minciună și fals, Scaunul Roman a fost amăgit, prezentându-i-se o situație nereală, deoarece Unguri gr. catolici n'au existat nici odată în aceste părți, de câte ori

¹⁾ Felvidéki ujság. 1913. Nr. 119.

Egyházi közlöny 1913. Nr. 18.

se vorbește despre ei totdeauna avem de aface cu Români, Ruteni ori Sârbi maghiarizați.

Bulele papale ca și toate actele Scaunului Roman, înaintate clerului catolic din Ungaria până la 1912, nu fac nici odată mențiune, că pe teritoriul acestui stat s'ar afla Unguri de lege sau credință grecească, și cari ar trebui convertiți la catolicism.

Cu ajutorul arhivelor orășenești și mai ales cu cel al Șematismelor episcopiei rutene de Munkács apărute până la 1822 și a celei de Oradea-Mare, se poate dovedi amănunțit modul cum a decurs procesul de desnaționalizare și maghiarizare al populației românești din județele: Hajdu, Szabolcs, Sătmar și Bihor. (Fig. 5).

Orașul Hajdu-Dorog, până la 1816, avea două parohii, una ruteană și alta românească. Episcopul de Agria, cu ocazia vizitației canonice făcută aici, la 1748, semnaleză de asemeni faptul, că a aflat în acest centru doi preoți, unul al Rutenilor, celălalt al Românilor. ¹⁾

Ordinul Mariei Therezia din 5 Mai 1765 — referitor la conscrierea parohiilor și preoților de rit gr. catolic din Ungaria, a produs și în Hajdu-Dorog o serie de nemulțumiri, între populația română și ruteană. Pentru a le pune capăt, împărăteasa a trimis la fața locului o comisiune de anchetă în anul 1767, cu misiunea să aplaneze neînțelegerile, între aceste două neamuri. Comisiunea în urma unor lungi investigații, a adus următoarea sentință „În orașul Dorog primarul să fie totdeauna ales dintre Ruteni, iar viceprimarul dintre Români.“ ²⁾

Comisiunea alcătuită la 1773, în vederea redactării și editării cărților liturgice de rit grecesc din Ungaria, face mențiune numai despre limba românească și slavonă, fără să pomenească nici un cuvânt despre cea ungurească, dovadă limpede că la această dată nu erau Unguri gr.-catolici sau ortodocși în fosta monarhie, cari să aibă nevoie de cărți rituale în limba lor.

Șematismul diecesei rutene de Munkács dela 1822, cuprinde date foarte instructive, referitoare la populația județului Satu-Mare, întrucât la această dată majoritatea satelor, aparțineau bisericeste acestei dieceze. După datele lui, Români formau majoritatea populației în județ, fiind repartizați în modul următor: 132 comunități religioase erau locuite numai de Români, 82 locuite numai

¹⁾ Böhm I. op. cit. pg. 132—135.

²⁾ Böhm I. op. cit. pg. 132.

de Ruteni, iar restul de 74 erau repartizate astfel, în 10 localități României erau amestecați cu Rutenii, în 31 localități Români erau amestecați cu Unguri și în 33 Români erau amestecați cu Unguri și cu Ruteni.¹⁾

Satele din partea răsăriteană a județului Hajdu și din cea sudică a județului Szabolcs, ca și o bună parte din cele din Sătmar și Bihor aveau la începutul veacului XIX, limba liturgică și de vorbire „valachică”, cum adevăresc șematismele episcopiei de Munkács și Oradea-Mare. Deatunci și până la 1914, au fost cu totul maghiarizate, prin ajutorul bisericii, care a căutat sub masca falsă a episcopiei maghiare de Hajdu-Dorog, să-i alipească pe acești Români înstrăinați, pentru totdeauna blocului unguresc din câmpie. Nedreptatea făcută Românilor Ardeleni prin înființarea acestei episcopii, a fost reparată abia după 1918, când Scaunul roman a hotărît trecerea tuturor parohiilor de pe teritoriul românesc, din nou la diecezele, dela cari au fost desmembrate prin bula Cristifideles Graeci.

Datele statistice referitoare la naționalitățile din Ungaria, au fost după 1870, sistematic falsificate, încât guvernele și oficialitatea să poată înfățișa statul, cât mai unitar sub raport etnic. Adevărul acesta este recunoscut de către mulți statisticieni istorici și sociologi unguri în scrierile și publicațiile lor, cari neorbiți de patimă priveau obiectiv problema națională din Ungaria. Iászi Oszkár tratând în un studiu dezvoltat — apărut la 1912 — problema naționalităților din Ungaria ajunge la următoarea concluzie „pe când în perioada de 20 ani dela 1850—1869 când conscrierea populației se făcea de către curtea din Viena, numărul Ungurilor crescuse cu 50.000, (în toată Ungaria), pe atunci în perioada de 10 ani, dela 1890—1900, când conscrierea a fost făcută de către statul unguresc, populația ungurească a crescut cu 473.000.”²⁾

În adevăr, statisticele și recesămăntele Ungariei, începând cu veacul XVIII, și până la 1869, arată elementul unguresc foarte puțin numeros în toată țara, în raport cu celelalte naționalități. Adam Kollar scrie la 1763 despre Unguri „cea mai mică parte a Ungariei este aceea pe care o locuiesc numai cei cari vorbesc ungurește, și e teamă că și limba ungurească se nimicește ca odinioară a Cumanilor.”³⁾

¹⁾ Lapedatu Al.: Miscelane. București 1925. pg. 60.

²⁾ Iászi O.: op. cit. pg. 378—379.

³⁾ Hunfalvy P.: Magyarország etnographiája. Budapest 1876, pg. 415.

Recesământul dela 1787 arată, că în toată Ungaria numărul Maghiarilor se cifra la 29⁰/₀, pe când al celorlalte naționalități era de 71⁰/₀.

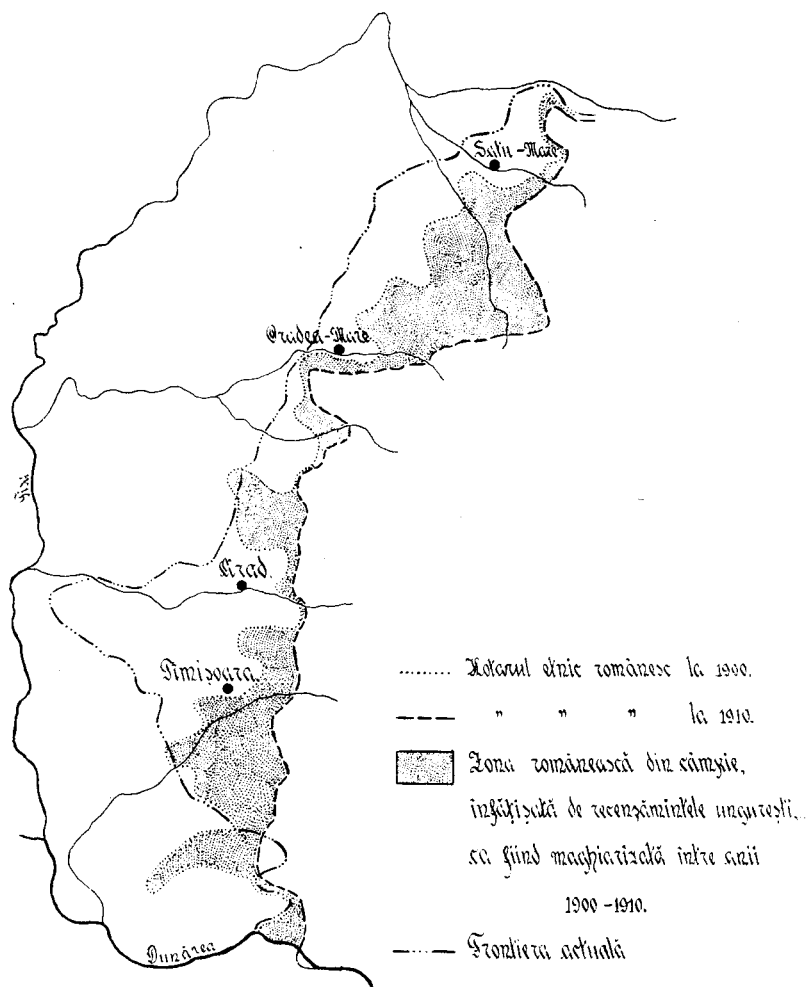

Fig. 6.

Kautz vorbind despre datele recensământului dela 1850—51, constată și dovedește cu cifre numărul puțin al Ungurilor în raport cu celelalte naționalități din stat, ca să ajungă la concluzia „că nu este ușor să găsești un județ curat ungaresc în patria noastră.”²⁾

²⁾ Kautz Gy. : A Ausztriai birodalom statisztikája. Pest. 18⁵, pg. 81—82.

Tot așa de instructive sunt datele cuprinse în dicționarul geografic a lui Fényes Elek, apărut la Pesta 1851, unde se dă numărul și în parte naționalitatea populației din satele Ungariei (afară de Ardeal). Autorul menționează o serie de localități ră-

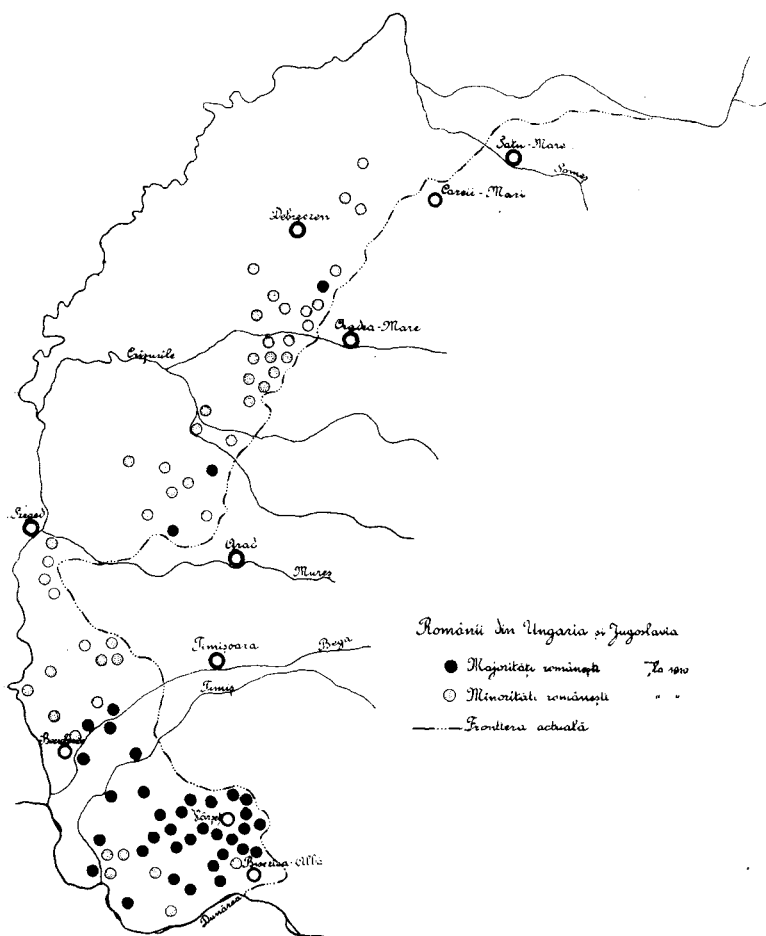

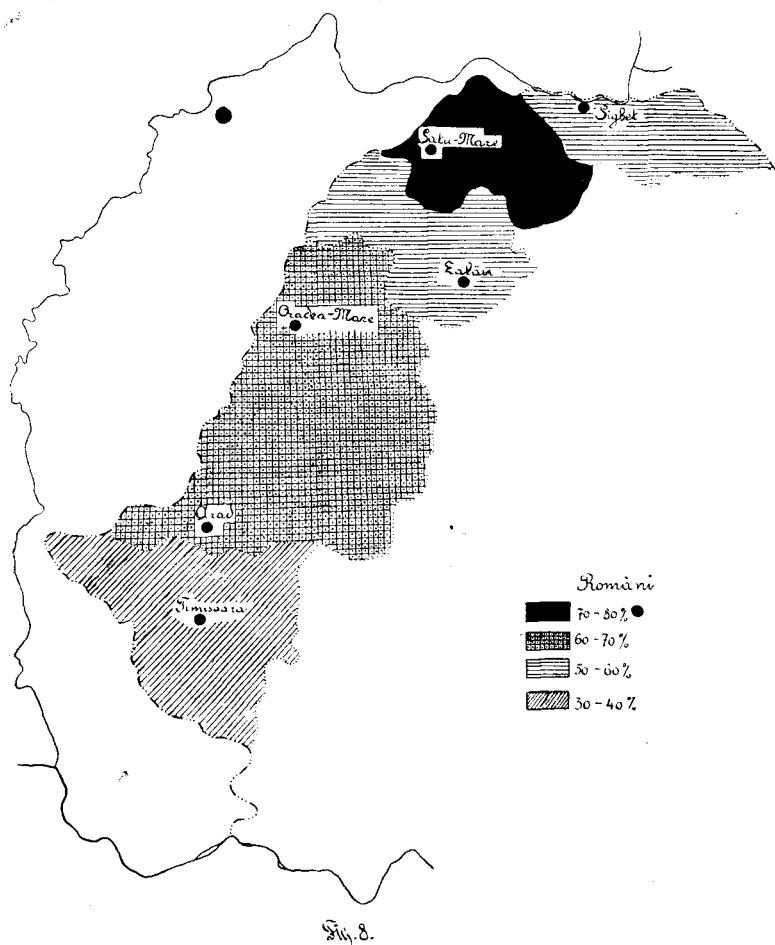
Fig. 7

mase astăzi peste frontieră în Ungaria, în cari populația deși arătată ca ungurească, este însă de origine română, dar a fost desnaționalizată. ¹⁾

Studiile etnografice ale lui Czörning, arată hotarul etnic românesc până la 1860, trecând peste interiorul câmpiei Tisei, la

¹⁾ Fényes E. : Magyarország geographiai szótára. Pest 1851, I—IV.

apus de oraşele: Satu-Mare, Oradea-Mare, Salonta-Mare, Arad, Timişoara şi Vârşeţ. Peste această linie, până aproape de Tisa, Românii alcătuiau mai multe insule etnice, respirate printre Sârbi şi Unguri.¹⁾ Dela această dată până la 1910, — cum rezultă din

studiile lui Láng, Jekelfalussy, Balogh şi Kiss L. — hotarul etnic românesc a fost împins din interiorul câmpiei, până departe înspre regiunea de dealuri şi munţi din estul acestui şes.²⁾ (Fig. 6).

¹⁾ Czoernig K. F.: Ethnographie der Österreichischen Monarchie. Wien, 1857. vol. I, pg. 14—14.

²⁾ Kiss S.: Az oláh nyelvhatár. Földr. Küzl. 1911. pg. 115—119. Balogh P. A népfajok Magyarorságon. Budapest, 1902.

Elementul românesc a căzut jertfă idolului desnaționalizării — până la 1918, în număr mai mare în Banat, Maramureș și Satu-Mare, având o situație ceva mai favorizată în județele; Arad, și partea de sud a Bihorului. Pătrunderea Ungurilor înspre Ardeal, s'a făcut mult mai puternic în partea de nord a județului Bihor,

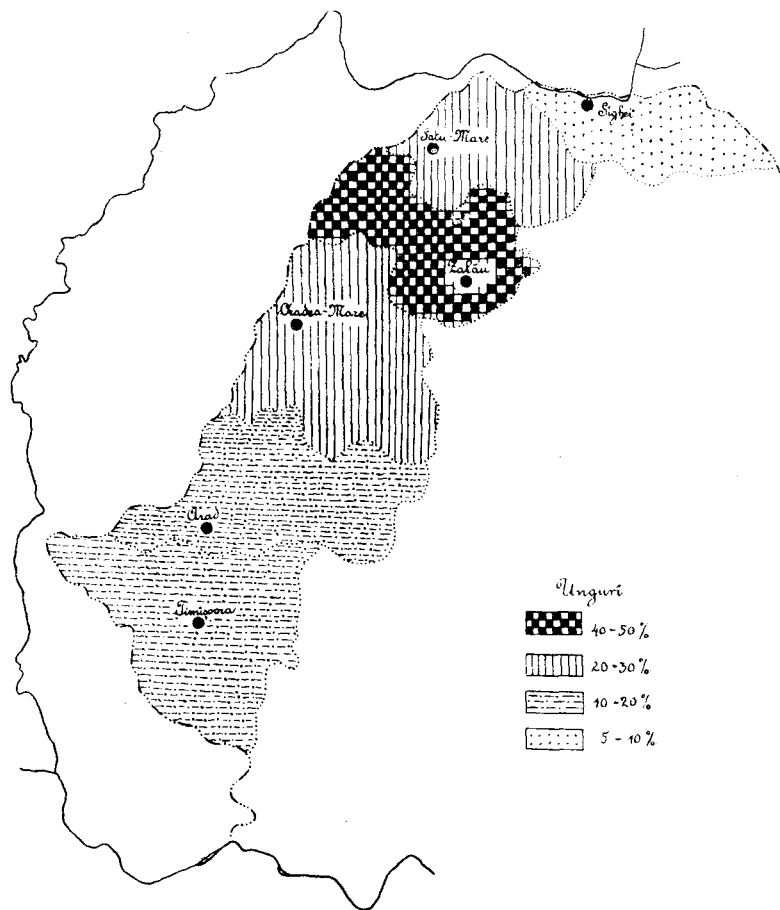

Fig. 9.

în plășile; Valea lui Mihai, Suplac și Marghita, apoi în județul Sătmarului, Ugocei, dincolo de Tisa și Maramureș.¹⁾

Cu toată opera de maghiarizare, întreprinsă și dusă cu atâta vigoare, timp de aproape un veac contra populației românești, to-

¹⁾ Vargha Gy.: Adatok nemzeti erők megméréséhez Budapesti szemle. 1912, pg. 321—358.

tuși ne-am putut păstra superioritatea numerică — în raport cu celelalte minorități etnice — peste toate județele din câmpia Tisei, cuprinse între hotarele României, cum o dovedesc datele recensământului dela 1930. ¹⁾ (Fig. 7, 8, 9, 10).

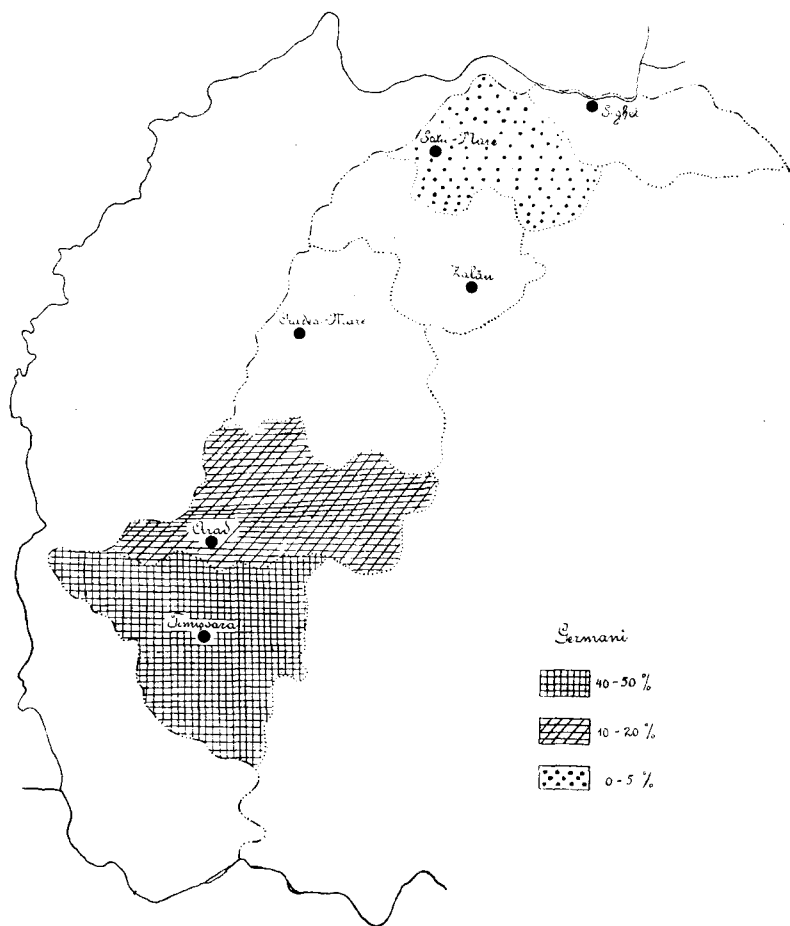

Fig. 10.

Cercetările istorice dovedesc lîmpede, fără putință de desmințire, că neamul nostru, chiar și în aceste părți — numite odinioară ungurene, ale câmpiei — a rămas dela întemeierea lui până azi, strâns legat de pămîntul strămoșesc, luptând cu toate furtu-

¹⁾ Manoilă S. : România și revizionismul. Archiva pentru știința și reforma socială. 1934, pg. 55—82.

nile, cari s'au abătut asupra lui. Noi am fost aici locuitorii de baștină, pe când Ungurii, Germanii și Rutenii au venit târziu și s'au așezat peste moșia noastră străbună. Fiind mai puternici decât noi, apoi favorizați, apărați și privilegiați de către un stat care căuta totala noastră dispariție de pe teritoriul lui politic, fatal au luptat contra noastră cu mai mulți sorți de izbândă, reușindu-le în curs de secole să maghiarizeze ori rutenizeze pe mulți dintre fiii neamului românesc, din aceste părți mărginașe de hotar. Datoria statului nostru este să creeze și desăvârșească aici, la Apusul și Nord-Vestul țării o puternică graniță etnică, unde elementul românesc sub toate raporturile, să devină, cel puțin egal, dacă nu superior, minorităților etnice, în mijlocul cărora trăiește. Aceasta va fi o mărturie neclintită în ochii streinilor, despre calitățile bogate sufletești de cari dispune neamul, și o garanție sigură, că hotarele țării nu vor putea fi nici când știrbite, nici măcar cu o palmă de pământ, nici prin revizionism, nici prin luptă, căci vor fi apărate de conștiințele și trupurile tuturor fiilor ei strânși zid neclintit, puternic legat, la miază-noapte-răsărit, de apele Tisei vijelioase, iar la miază-zi-apus, de undele Dunării bătrâne.

Noile noastre școale țărănești

de **Al. D.**

III.

Reluăm prin acest al treilea articol, însemnările noastre în marginea activității *Școalelor țărănești ale „Astrii”* completându-le cu date, ce nu ne-au stat până acum la îndemână.

În rândul despărțămintelor de care am pomenit în trecut, noastre numere, vin acum să se înștrule și cele următoare :

Despărțământul Aiud de sub președenția dlui prof. *O. Hulea* și-a organizat și a făcut să funcționeze școala sa țărănească între 3 și 24 Februarie 1935, fiind frecventată de 30 elevi țărani. Profesorii cari și-au dăruit munca și entuziasmul lor au fost : prof. *I. Păstrav* (istorie), *N. Ostrovăț* (geografie), *O. Hulea* (română), *N. Papiniu* (muzică), *I. Belu*

(cooperafte), ing. *Câmpeanu* (agricultură), *Aurel Dad* (pomicultură) dela Camera agricolă din Alba-Iulia, *Al. Atanasiu-Albină* delegat ca specialist al U. C. A. pentru cursul de stupărit, *Dr. T. Gruifă* (iglenă), *Dr. Munteanu* (medicină veterinară), *Dr. I. Băltariu* (drept), *Dr. N. Marcu* (finanțe), ing. *P. Marcu* (mașini agricole), *I. Ciungan* (silvicultura).

Găzduirea cursiștilor s'a făcut în localul școlii primare a Bisericii române-unite. Și-au mai dat prețiosul lor concurs liceul „T. Matiorescu” și Batalionul V. D. M.

Rezultatele obținute îndeamnă pe conducători să reînființeze școala cu și mai mare succes în anul viitor.

Despărțământul Cristur-Odorhei prezidat de dl *Iustin Salanțiu*, și-a organizat școala țărănească făcând-o să funcționeze între 28 Ianuarie și 2 Martie 1935. La sfârșitul cursurilor, fiecare participant a primit în mod gratuit câte o scrofișă rasa „Large Welt York” și fiecare sat românesc un vteruș. Regretăm că nu suntem în posesia unui raport mai amănunțit cu privire la activitatea școlii.

Despărțământul Diciosânmărtin de sub președenția dlui prof. *I. Vulcușiu* și-a inaugurat cu o solemnitate deosebită școala țărănească la 17 Martie 1935, organizând-o pentru 30 elevi țărani. Din inimosul Raport al desp., menționăm grija și înțelegerea cu care a fost alcătuit orarul școlii la care au predat cu același entuziasm următorii: *Dr. Pizo* (medic veterinar), *V. Frâncu* (inginer agronom), *V. Kheil* (viticultor), *Tr. Boeriu* (consilier agricol), *T. Becuș* (inv. apicultor), *Dr. Săvoiu* (iglena), preot *Opresan* (morală), *I. Varga* (comerț), prof. *Șerb* și *Țarog* (lucru manual), *I. Vulcușiu* (istorie), preot gr. cat. *Tătoe* (educația morală), insp. *A. Cosciuc* (viticultură), ing. silvic *Alexandrescu* (silvicultura practică), *Dr. E. Folea* (drept), *A. Maior* (apicultura), *Dr. Dumitrescu* (iglena) și *Schöpner* (viticultură practică). Pentru aplicațiuni s'au făcut excursii la pepiniere și ferme model.

Despărțământul Sft. Gheorghe și-a întemeiat o școală țărănească ce a avut cursuri între 19 Februarie și 9 Martie 1936 cu 22 elevi țărani. Raportul nu ne oferă și alte date spre a le însemna cu bucurie aci.

Despărțământul Gherla condus de dl președinte *Emil Precup*, a înființat pe lângă Școala țărănească de fete și una pentru bărbai, dovedind astfel o capacitate de muncă și inițiativă ce trebuie să se deosebească de celelalte, Despre școala pentru țărani, d-sa a referat în Nr. 3 al „Buletinului” nostru.

Urmează să însemnăm aici numai datele ce se referă la școala țărănească pentru bărbai. Cursurile acestea s’au desfășurat de la 15 Februarie și au luat sfârșit la 3 Martie 1930 cu un program analitic bine precizat dintru început, nu numai în liniile lui mari, ci și în amănunte, îmbinând elementele de cultură generală cu aplicațiuni practice de o imediată necesitate.

Proiectul cursurilor prevede pe următorii profesori: *Emanoil Pioraș* (biblia), *Const. Gheție* (româna), *S. Mihali* și *Augustin Pașca* (istoria), *Pavel Mândrușca*, *Pașca Augustin* și *Gh. Pick* (matematica), *Dr. Lazăr Marțian* (drept), *Ioan Pop* (educație fizică), *Dr. V. Balint* (igiena umană), *Miron Ilie* și *Molnar Pavel* (agricultura), *I. Casian* (apicultură), *Dr. Boroșanu* și *Dr. Szabo* (veterinare), *B. Baboș* (protecțiuni luminoase din istorie) și *E. Precup* (educație).

Despărțământul Mercurea-Ciuc de sub președenția dlui *Petre Pașnicu*, a întemeiat o școală țărănească pe care a pus-o sub conducerea efectivă a pr. *Isidor Vlad* și a d-nei *Adelina P. Pașnicu*. Cursurile s’au desfășurat în luna Aprilie 1935 cu un număr de 19 elevi țărani. Profesorii cari și-au oferit munca lor stăruitoare și idealistă au fost: preot *Isidor Vlad*, ing. *Arpad Ernyei* și ing. *Emeric Kozan* (agricultura), pr. *Petrașcu* (apicultură), pr. *I. Vlad* și ing. *Arpad Ernyei* (creșterea vitelor și pomicultura), *Dr. Iosif Comeș* (igiena și medicina populară), *Dr. Gh. Guiman* (cunoașterea legilor și așezămintelor țării), pr. *I. Borcan*, (noțiuni de cultură generală), d-na *Adelina P. Pașnicu* (istorie și geografia țării), pr. *Isidor Vlad* (religia și morala) prof. *Tache Sâmbotin* (muzica). S’au făcut și demonstrațiuni practice și s’au oferit țărănilor distrațiuni potrivite. La închiderea cursurilor s’au împărțit elevilor premii în greble, lopeți, truse pentru altor și câte 4 altor donați de către Camera de Agricultură.

O școală țărănească a fost de asemeni înființată la Săvârșin, condusă fiind de vrednicul învățător și preot *Iosif Păcurariu*. Corpul profesoral al școlii s'a compus din *Iosif Păcurariu*, învățător în Săvârșin, *Dr. Roumald Coțoiu*, medic de circumscripție, *Iosif Stoian*, inv. din Dărădia de Mureș și *Aurel Sutescu*, inv. din Timișești. Au mai conferențiat pentru săteni: *Dr. Oct. Lupaș*, *Dr. Marta*, medic veterinar, ing. inspector *Iancu*, ing. *Greco*, prof. *Mariș* — toți din Arad — precum și p. *Tomuța* din Lupești.

Exprimându-ne dorința ca școlile țărănești ce se vor înființa — în cadrul noului nostru an de activitate — să folosească experiența trecutului spre a însemna un cutezător pas înalte, suntem fericiți constatând freamătul de viață ce însuflețește dela un timp despărțămintele noastre prin devotamentul cu care de pretutindeni se întâmpină noua instituție a „Asociației“. Conducătorii și profesorii școlilor țărănești au pornit pe un drum, la capătul cărui vor recolta cea mai înaltă mulțumire a sufletului.

Piese teatrale, vrednice de jucat

(cu repertoriul teatrului de diletanți din desp. jud. Sibiu.)

Despărțământul jud. Sibiu al „*Astrei*“ a avut bunul gând de a publica în ultima sa dare de seamă, pe anul de activitate 1934/35, lista pieselor jucate în comunele județului, din partea conducătorilor locali ai „*Astrei*“.

147 de piese! Într'un singur județ! Dovada cea mai evidentă că poporul are dragoste de teatru sătesc și că conducătorii despărțământului jud. Sibiu și-au înțeles chemarea.

Deoarece lista ar fi cu cale să servească drept exemplu și altor despărțăminte, fie-ne permis a o publica și aici, spre orientare tuturor, prelucrată astfel: lista celor mai jucate piese teatrale, lista autorilor celor mai mult jucați și piesele cu autori necunoscuți.

Din listele acestea luăm cu bucurie la cunoștință că piesele teatrale ale dlui *Petrea Dascăluș (P. Olariu)*: „Tot omenia-i mai tare“, și „Să nu mai spui la nimeni“ sunt cele mai jucate. Despre aceste două piese a mai fost vorba în revistă. Atragem atenția cetitorului asupra unei a treia piese teatrale, de acelaș autor, „*Stâlpii satului*“, piesă ce a apărut tocmă în „*Bibl. pop. a Asoc.*“ și are aceleași calități, remarcate la celelalte două (No. 222, 5 Lei).

De sigur — *nu* tot ce s'a jucat merită laudă.

Așa d. e. încreștăm aici, la răboj, cu mirare, reprezentațiile piesei din viața studentească bucureșteană „*Patima roșie*“ de *Mih. Sorbul*. Ce rost va fi avut reprezentarea în satul Gârbova a piesei, în care sunt arătate câteva tipuri de studenți și studente defracate, tipuri excepționale, bolnave? Și — tară — e așa de urgent să se declame monologul „*Autobuzul lui Tănase*“ în Ocna-Sibitului și Avrig? De aste ne arde pe sate?

Piesecele cele mai jucate au fost :

De 12 ori: Tot omenia-i mai tare, de Petrea Dascălul (P. Olariu).

De 4 ori: Despre școală, de Maria Drăgan; Să nu mai spui la nimeni, de Petrea Dascălul; Steluțe de aur, de Lia Hârsu; Vlăduțul mamei, de I. Lupescu.

De 3 ori: Nunta țiganului, de Eman. Suci; Orfana de Lupeanu Al.-Melin.

De 2 ori: Cârlandii, de C. Negruzzi; Doctorul fără voie, de Molière; Domnița adormită, de Lia Hârsu; Legea nouă, de Seb. Stanca; Meșterul Papuc, de Victor I. Popa; Prinusul ingerilor, de Lia Hârsu; Ruga de Chisetău, de Iosif Vulcan; Se face ziuă, de Zah. Bârsan; Văduva cu farmece, de N. Țânțariu.

Odată: Arvinte și Pepelea, de Vas. Alecsandri; Așa a fost să fie, de N. Țânțariu; Ce poate lenevia, de Th. Speranția; Cetatea Neamțului, de Vas. Alecsandri; Conul Leonida față cu reacțiunea, de I. L. Caragiale; Crăciunul, de Lia Hârsu; Curiozitatea femeiască, de Maria Popescu; Despre măiestrii, de Maria Drăgan; Florin și Florica, de Vas. Alecsandri; Geloșii, de Moșul (prelucr. N. Petra Petrescu); Hoșii de plăcinte, de I. Baci; Mana vacilor, de Th. Speranția; O vișoară, de Oct. Prie; Păcală argat, de Petre Dulfu; Pălăria ceasornicarului, de Girardin Em.; Patima roșie, de Mih. Sorbul (la Gârbova); Pe aici nu se trece!, de Corneliu Moldovan; Piatra din casă, de Vas. Alecsandri; Pomul de Crăciun, de Moșul (prelucr. N. Petra-Petrescu); Pufușor și Mustecioară, de Victor I. Popa; Sâmbăta morșilor, de Raupah-Păcățian; Sărac bine, că mult rău aștepți!, de Maria Drăgan; Sfârșitul pământului, de Victor Eftimiu; Slujnica Maicii Domnului, de Lia Hârsu; Țiganul la vânat, de Em. Suci; Zorile, de Șt. O. Iosif.

După autori: Alecsandri Vasile, de 4 ori; Bactu I., odată; Bârsan Zaharia, de 2 ori; Dascălul Petrea (P. Olariu), de 16 ori; Drăgan Maria, de 6 ori; Dulfu Petre, de 2 ori; Hârsu Lia, de 10 ori; Lupeanu-Melin, de 4 ori; Lupescu I., de 4 ori; Molière de 2 ori; Negruzzi C., de 2 ori; Popa Victor I., de 3 ori; Popescu Maria, odată; Stanca Sebastian,

de 2 ori; Suctu Emanoil, de 3 ori; Țânțariu N., de 3 ori; Vulcan Iosif, de 2 ori.

Piese cu autori necunoscuți: 1. Albă ca zăpada; 2. Aldămașu; 3. Bulinuri de supărare; 4. Castelul fermecat; 5. Cheia casei; 6. Concediul țiganului; 7. Doctorul știe tot; 8. Două surde (de 3 ori); 9. Dușmanii; 10. Fiica milostivă; 11. Gardul fermecat; 12. Gura lumit (de două ori); 13. Lăeomia; 14. Limba românească; 15. Mătușa surdă; 16. Mincinosul; 17. Moș. I. Roată și Unirea; 18. Nătăfleață la peștit; 19. Neamul românesc (de 2 ori); 20. Nunta Mărioarei; 21. Nunta țiganului; 22. Nunta țigănească (de 2 ori); 23. Nu mai suărliți banii pe nimic; 24. O lume care se duce; 25. Paiășele satelor; 26. Păzitorul de noapte; 27. Praznicul Difeimului; 28. Prima zi de școală; 29. Primăvara (de 2 ori); 30. Puiul Codrului; 31. Râpa Nittoae; 32. Răs și plâns; 33. Răsplata păcătoșului; 34. Reîntors din lume; 35. Roadele școalei; 36. România mare; 37. Să mergem la școală; 38. Sfârșitul dușmăniei; 39. Țiganul cătană; 40. Țiganul în căruță; 41. Țiganul, ciobanul și jidanul; 42. Țiganul la târg; 43. Ulciorul fermecat (de 3 ori); 44. Un trai domnesc; 45. Unirea; 46. Unirea face puterea; 47. Disul împlinit; 48. Voia sorșii; 49. Zâna Zorilor; 50. Ziua unirii (de 2 ori).

* * *

Vrând să insistăm la unele piese din repertoriul acesta — începem să publicăm cuprinsul, cu informații despre roluri, scenărie, costume, durată, publicitate și „observații“ la unele, cari au fost mai bine primite din partea publicului dela sate.

Sfaturi în privința aceasta vom primi cu plăcere și dintr'alte despărțăminte și le vom publica la rubrica aceasta, în numerele viitoare.

Amintim aici că plesa „Tot omenia-i mai tare“ — jucată de 12 ori — s'a publicat în „Bibl. pop. a Asoc.“ (No. 213) (cu 5 Lei) și că am recensat-o în No. 2 din anul trecut, dând toate informațiile necesare celor ce ar dori să o joace. Despre „Pufușor și Mustecioară“, — la „teatrul de copil“ — am tipărit un articol, al dlui M. Iordă, în No. 2 din anul acesta.

* * *

Cărlanii. Vodevil într'un act, de Constantin Negruzzi.

Dot frunțași țărani, Miron și Terinte, au două femei frumoase, pe Domnica și pe Voichița. „Fectorul boterului“, Gionescu, încearcă să ajungă în grațiile fetele. Soșii bagă de samă și — încrezători în credința femeilor lor — jură că nevasta celuilalt va auzi glasul adementor al fiului

boierului. Rămășagul e pe cinci cârlani, de aici și titlul vodevilului. Domnica a auzit convorbirea și împărtășește cele auzite Voichiștii. E rândul nevestelor să ațâțe schinteta geloziei la soții lor: se lasă sărutată și primește fiecare dela fiul boierului câte un inel. Din clopotniță ascultă soții și, pe rând, rîd unul de altul. Întărâtați, bărbații trag la răspundere pe soțiile lor, când acestea le spun că au știut de rămășagul închetat și că le-au dat o lecție meritată. Părechile se împacă, numai fiul boierului rămâne plouat.

Roluri: 3 bărb. și 2 fem. — la fel de ușoare.

Scenăria: Într'un sat. La stînga și la dreapta câte o casă țărănească. În fund clopotnița bisericii.

Costume: țărănești și — unul — de orășan.

Durata: cam o $\frac{1}{2}$ oră.

Publicată: a) „Sceritile lui Const. Negruzzi“, vol. III. București, Socec, 1873; b) „Poezii și teatru“, ed. C. Sfetea; c) „Bibl. pop. a Asociațiunii“, No. 158, cu lămuriri asupra jocului, cum trebuie să se joace, date de dl Nic. Băilă, director artistic al „Astrei“, 1928. 3 Lei.

Observații. Dodevilul s'a jucat și la „Teatrul Național“ din București, d. e. în 1849. Muzica e compusă de *Flechtenmacher*, textul poeziilor se poate însă adapta altor melodii, existente la sate. Rolurile principale au fost jucate odinioară și de vestita pereche, „Soții Teodorini“, apoi de actorul Luchian, ș. a. Glume sănătoase, lipsă de bătăntă, limbajul atrăgător, neprefăcut.

* * *

Doctorul fără voie. Comedie în trei acte, de *Molière*.

Cuprinsul: *Sganarelle*, bărbatul, e bețiv și leneș, *Martine*, nevasta, e certăreață. O ceartă, de care se întâmplă zăntic între dânsii, o ascultăm și noi. Din vorbă 'n vorbă ajung la părulală. Sosește vecinul și caută să-l împace, Sărmanul om e dat afară! Nu te amesteca în țărăte! Nevasta ține minte bătănta bărbatului. I se dă prilej să-și răsbune. Doi servitori caută un doctor pentru fiica stăpânului lor, Geronte, fiindcă aceasta e bolnavă greu: în preajma nunții a amuțit cu desăvârșire. O idete fi fulgeră prin minte femeii: își va trimite bărbatul ca medic. Le spune servi-

torilor unde se află un om iscusit, minune-mare, un „doftor“, care vindecă toate boalele. Le dă sfat să-l bată chiar, de nu va vrea să vină cu dânșii. Așa și fac servitorii — îl snopesc în bătăi, până ce bietul om strigă în gura mare, de nevoie: „O, sunt, doctor, nici vorbă! Sunt doctor!“, el, țăran, dela coarnele plugului!

În actul al doilea e la bolnavă. Tatăl fetei — o inimă de piatră, doica ei, o limbută isteasă. Fata (*Lucinda*) îndrăgostită într'altul decât în mirele ales pentru dânsă, cu care o sileau să se mărite. O mulțime de scene hazlii — până ce bietul doctor află secretul că fata se preface că e mută, nevoind să ia decât pe *Leandru*, cel prigonit de tatăl ei. După multe greutăți ajunge Sganarelle să poată lăsa singuri pe îndrăgostiți, să-și vorbească în dragă voie, până ce — în sfârșit — se îmblânzește și inima de tată și-și câștigă merite nepieritoare și medicul cel mincinos.

Roluri; 2 bărb., 2 fem. — principale; 6 bărb. 1 fem. — secundare.

Scenăria: Pădure (act. I.); odate (act. II.); loc învecinat cu odata (act. III.) — ușor de compus.

Costume: de țăran și orașenești, din epoca lui Molière.

Durata: Cam 1¹/₂—2 ore.

Publicată: în „Bibl. p. toți“, No. 255 și într'alte biblioteci și reviste.

Observații: Autorul e vestitul autor francez Molière, clasicul scriitor de comedii. Piesa a fost scrisă în 1666 și n'a îmbătrânit nici astăzi. S'a jucat la noi, și înainte de războiu, de nenumărate ori, cu mare succes. Unele pasagi, *prea crude* la adresa medicilor de pe vremuri, ar trebui să dispară, ca să nu se ridiculizeze atât de tare știința medicinei. Regisorii piesii să consulte manuale de istoria costumelor și — după putință — să țină seama de ele, ca țărănul să raționeze: medicina era *pe atunci* în stadiul acela înapoiat!

* * *

Ce poate lenenia. „Dramă“ populară într'un act, de Th. D. Speranția.

Cuprinsul: Tendința evidentă — o piesă țărănească împotriva lenii și a beției. Pentru satele unde bântuie beția.

Diavolii Drăcocilă, Michiduță și Leneduță încearcă să câștige sufletele pentru împărăția iadului, fiindcă sunt supuși lui Scaraoșchi. Celor doi dintâi nu li se brodește, deoarece, pe lângă toate ademenelile, Petre Suruc aleargă la bancă repede, să și plătească datoria făcută cu moartea unui copil, iar Ileana Vișinaru vine dela târg, după ce a vândut verdețuri și a cumpărat ceva pentru casă, și nu se oprește decât la copil, acasă. Nici Nicolae Făsu-i nu vrea să se gândească la beutură, ci aleargă la medic, să-i scape nevasta de boală. Toți trei își fac cruce când se apropie gândurile ademenitoare. Numai Tânase Bălălău se dă lenei, zace 'n pat și e luat în grijă de Leneuță, personificarea lenei. La umbra unei căpițe de fân, Bălălău, dat lenei, crotește planuri ticăloase și mai târziu le duce în îndeplinire; beat, sugrumă pe Grigore Vălătuc, ca să ajungă la bani pe nemuncite. Dintr'o moarte de om mai omoară pe unul, care sărise într'ajutorul lui Vălătuc. Jandarmii îl duc legat pe Bălălău, iar Leneuță joacă de mama-focului, de bucurie că și-a îndeplinit slujba.

Roluri: ușoare, 6 bărb., 1 fem., secundar.

Scenăria: drum pe lângă sat; în fund o căpiță cu fân.

Costume: țărănești.

Durata: cam $\frac{1}{4}$ de oră.

Publicată: în edit. „Librăria școalelor“ C. Sfetea, București.

Observații: Nu vrea să aibă calități literare. Potrivită pentru o scenă dela sate, în sate unde pretențiile dramatice nu sunt dezvoltate prea tare.

* * *

Păpușa cu pictorul rupt. Un act, în versuri, pentru copil, de Victor Ion Popa.

Cuprinsul: Subiectul dintr'o legendă românească cunoscută: dușmănia între câne și pistică.

Bunica e supărată pe Lenușa, nepoțea, fiindcă nu vrea să lase pe câne în odale, cu toate că e frig pe-afară. Lenușii îi este drag de pistică. Adormind în brațele bunicii, visează Lenușa povestea cu contractul încheiat între câne și pistică — de pe când erau soț și soață, — cu stăpânul, să-i grijească gospodăria. Contractul pisticii e

mâncat pe jumătate de șoareci, îngrijăit de soarta lor. Din pricina zapăsilului acestuia ceartă între câne și pisică, între pisică și șoareci. Lenuța este o păpușe de lemn, care are dragă pisica și e prinsă în capcană, când alungă pe „Rozătoarea“ în locul pisicii. De aici pictorul rupt! Prefecătoria pisicii o supără pe Lenuța. Cânele o scapă din capcană, încât fetița înțelege credința cânelui și se împacă cu el și cu șoareci. Fetița tresare din somn, când sare pisica, să o muște — apoi se dă împăcată cu gândul ca în nopțile geroase să stea în casă cânele. Bunica e satisfăcută de bunătatea fetiței.

Roluri: 1 (Lenuța, păpușa) principal; 6 secundare; Bunica, Cânele, Pisica, Stăpânul, Roade-tot și Rozătoarea.

Scenăria: Odate simplă.

Costume: conforme animalelor și persoanelor (păpușă, bunteă etc.)

Durata: 1/2 oră.

Publicată: „Teatru școlar“, edit. „Caset Școalelor“, București. (12 Lei.)

Ca la „Pufușor și Mustăcioară“, versuri săltărețe, cu riposte vioale, potrivite pentru mentalitatea copiilor. S'a jucat la „Teatrul Național“ din București (1925), în matineu pt. copil, apoi și aiurea. (v. „Tansilvania“, Nr. 2/935 art. M. Iordă și rep. despărț. Sibiu al „Astrei“ 1934/35.)

* * *

Pufușor și Mustăcioara. Un act, în versuri, pentru copil, de Victor Ion Popa.

Cuprinsul. Subiectul, după cum scrie autorul, este „în linii generale luat după o legendă steiliană“, apoi a fost folosit și de un autor francez — autorul român a introdus însă elemente românești, încât își revendică dreptul de a fi scris o piesă românească pentru copil.

Pisoiul Pufușor are de nevastă pe pisica Mustăcioara, o pisică lacomă minune-mare. Mâncând împreună, Mustăcioara se înneacă cu un os. Disperat, pleacă bărbatul după „Lăcătuș“, care-i cere parale: doi lei, ca să deschidă un dulap, în care se află slănină, cu care să un gă Pufușor găitul nevastăii. „Brânzarul“ bogat, chemat și el, să împrumute bani, spune că-i dă, dacă „Daca“ lui va vrea să-i

dea lapte mai mult. Chemată, „Daca“, în persoană, promite să dea, dacă va crește iarba, „Zâna Florilor“, înștiințată de vânt, vine și spune că a chemat pe Sf. Ilie. Vine Sf. Ilie; din 98 de nori a rămas cu doi, cari „nu-s nici o bură“, „nici măcar o stropitură“. Toți se roagă de el să se 'ndure. Vine Sf. Petru. („Lăcătușul“, care șterpelise pe sub ascuns câte ceva din dulap, speriat, pune cele furate la loc.) E trimis de Dumnezeu, să „gonească năpasta“. Cu un „Bum!“ de-al lui, se sperie Mustăcloara și-i sare osul din gât, spre mulțumirea generală.

Un epilog hazliu, al lui Statu-Palmă-Barbă-Cot, încheie piesa, cu un „La revedere!“

Dersuri scurte, săltărețe, reușite, potrivite pentru mentalitatea copiilor. Forma populară predomină.

Pufușor se roagă, d. e. astfel (exemple pentru tonalitatea piesii):

Sfânt Ilie,
Pălălie,
Adă-ți norii,
Udătorii,
Bate grabnic,
Cu'n harapnic“.

Vaca filosofează : Înțelepciunea
Cea mai minunată
Și adevărată
Nimenea n'o are
Decât cea care
Fără de 'nțetare
Rumegă 'n răbdare,
In răbdare mare...

(Ar putea să dispară cele două versuri dela pg. 10:

„Tare-ți place să te 'ndopi!
Parc'ai fi din neam de popl!“)

Roluri : 2 principale (pisoiul și pisica); 7 secundare.
Dersuri.

Scenăria : O odată simplă.

Costume : De animale : pisică, pisoi, vacă, de zână, de Sfinți, Statu-Palmă-Barbă-Cot.

Durata : 1/2 oră.

Tipărită : „Teatru școlar“, din publicațiile „Casei Școlarelor“. București, 1926, (9 lei).

S'a jucat în matineu pentru copii la „Teatrul Național“ din București, în 1926, și de atunci și într'alte locuri. (Vezi „Transilvania“, Nr. 2, 1935, art. M. Iorda și darea de seamă a despărț. Sibiu al „Astrei“ 1924—5.)

Ultimele manifestări ale despărțămintelor noastre

Apelul adresat în numărul nostru trecut despărțămintelor spre a ne comuna munca ce a și început să se desfășoare în cadrul noului an de activitate, și-a dat primele lui roade. Publicăm mai jos informațiile ce am primit, reînviind rugămintea noastră și față de celelalte despărțăminte ce n'au răspuns încă apelului nostru.

Dela desp. Diciosânmărtin. Cu toate greutățile de ordin material, cu toată lipsa de sprijin a celor indicați, desp., de care vorbim se străduiește să desvolte o activitate într'adevăr meritorie. Ni se comunică astfel deschiderea festivă a seriei de conferințe ce a organizat pentru acest an. S'a desfășurat un bogat program de coruri școlare ce au încadrat cuvântările harnicului președinte al despărțământului, dl. prof. I. Vulcușiu care a invitat la această frumoasă serbare pe dl. vicepreședinte al „Asociațiunii” — dl dr. G. Preda spre a desvolta conferința d-sale despre „Urmarile războiului și păcii mondiale”. A fost un moment de aleasă însușelire ale cărui roade nu vor întârzia să se producă.

Dela Despărțământul Maramureș. Intensificarea activității culturale la sate. La ședința comitetului din 5 Oct. au luat parte toți învățătorii rurali, membri ai comitetului, la ordinea zilei fiind chestiuni importante în legătură cu activitatea „Astrei” la sate. Învățătorii G. Andreica, I. Olad, V. Fodoruș, T. Ușan și P. Lenghel Izanu au primit însărcinarea să studieze realitățile culturale, economice și sociale, organizațiile ce există, necesitățile ce se impun și persoanele pe a căror activitate am putea conta într'un număr de comune repartizate fiecareuia.

Intențiunea noastră e să utilizăm pe învățătorii tineri, tineretul intelectual și absolvenții școlii jărănești, ca sub îndrumarea noastră și cu

concursei preotului, medicului, agromomului etc. să facă anchete temeinice la sate și să inițieze acțiuni energice de organizare și realizare din puterea elementelor și mijloacelor locale.

Cursul de dirijori și conducători sportivi, care a avut loc vara trecută la băile Coștini ale Astrei, a sporit numărul persoanelor active pe terenul propagandei rurale pentru că cei 22 învățători absolvenți ai cursului se vor încadra foarte bine, prin corurile și unitățile sportive înființate, în ansamblul acestei propagande.

Conservatorul de muzică și dicțiune. Despărțământul nostru a înființat un conservator particular de muzică și dicțiune autorizat de Ministerul Instrucțiunii. Acest conservator e o continuare firească a activității secției noastre muzicale de sub conducerea eminentului dirijor și compozitor Prof. D. Stan. E instalat în Palatul Cultural, are ca director pe dl prof. D. Stan cu trei profesori și aproape 40 de elevi.

Sărbătorirea Unirii. Ziua de 1 Decembrie a fost sărbătorită în mod vrednic de despărțământul nostru printr'un festival organizat în sala cinematografului Astra fixată de publice. A cântat corul și orchestra Astrei de sub conducerea dlui prof. Stan, și corul meseriașilor de sub conducerea dlui Negrea. Executarea programului artistic a stârnit puternice aplauze. D-nii Prof. Urăbete și Dr. M. Marina au vorbit despre în-

semnătatea zilei în cuvântări bine încheigate și'n vorbe răspiccate.

Ciclu de conferințe. La 7 Dec. începe ciclul de conferințe „despre cartea românească” organizat cu concursul atât de prețios al Dlui E. Bucuția și a cercului „Familia” dela Oradea, Dor vorbi pe rând D-nii E. Bucuția, M. G. Samarineanu, G. A. Petre, G. Tulbure, I. Chinezu, Oct. Șuluțiu și G. Breazul. Asupra conferințelor și a congresului școalei țărăniști vom reveni în cronicile viitoare.

*

Dela despărțământul Mediaș. Vicepreședintele „Astrei” domnul Dr. Gh. Preda a fost invitat și a ținut cuvântarea festivă de 1 Decembrie, în *Mediaș*, sediul despărț. Mediaș al „Astrei”.

Ziua a fost serbată cu o deosebită pompă. La ora 11 dim. s'a oficiat un *Te-Deum* în Piața Regele Ferdinand, din partea ambelor biserici, ortodoxă și unită.

Cuvântări au fost ținute din partea reprezentanților „Astrei”, „Ligii Antirevizioniste Române” a bisericilor și școlilor, apoi din partea primăriei. A urmat defilarea: peste 2000 de țărani din satele învecinate, autoritățile, școlile, cercetașii, etc.

Conducerea s'a îngrijit ca sătenilor să li se ofere și hrană sufletească, afară de serviciul bisericesc și vorbirile dela defilare: în sala de teatru a orașului s'a dat la ora 2,30 d. a. un festival artistic pentru săteni — iar seara, după retragerea cu torțe, s'a reprezentat piesa „Zorile” de Șt. O. Iosif. *Red.*

*

† **Maria Cunjan.** În 25 Noembrie, a. c., au îngropat în cimitirul Bellu din București pe poeta Maria Cunjan. I-a fost mașter chiar și anotimpul în care a murit, sfârșit de an, după ce au apărut calendarele, cari i-ar fi putut consacra articolașe, ca să se adeverească și mai mult constatarea ei:

*„Cu suferința m'am datat
Durerea mă nsenină,
Căci nici odată n'am cântat
Cu sufletul neapăsaf
De jale ori de-o vină.*

*Atâția morți am petrecut
În mintea chinuilită,
Vre-o bucurie ce-am avut
A fost lumină de mprumut,
Cu nori acoperită”.*

Dacă îi dedicăm rândurile de față în coloanele revistei noastre este nu numai fiindcă a trăit o mare parte a vieții ei în Sibiu (născută în 1862), în preajma „Asociațiunii” noastre, ci fiindcă între propagandistele cu scrisul, între poetele române, numele ei se va aminti în istoria literaturii.

Poeziile și le-a publicat în „Sămănătorul”, „Convorbiri literale”, „Luceafărul”, „Viața lit. și artistică”, „Flacăra”, „Sburătorul”, iar volumele de versuri i-au apărut în 1901, 1905 și, adunate în 2 volume, întitulate: „Din caietul vremii”, în 1916.

Chiar și titlul: „Caietul vremii” ne arată simpatia ei pentru viața dela țară, Lira ei nu a avut multe coarde, dar a știut să redea de multe ori acorduri curate, simțite.

Influența poeziei lui Eminescu, Iosif, Goga, Lenau este evidentă, nu numai în factura versurilor, ci și în maniera de a prezenta, uneori, viața dela țară, de dinainte de războiul mondial. Firește, în epoca noastră, când unele poezii se laudă la întrecere cu larma elacsoanelor de automobil și imită hârtoapele drumurilor uitate de Dumnezeu — par demodate strofe ca acestea:

*„Pe sub fereastră-mi curge-un râu.
Tot lacrimi de-ale mele.
Copilele, cu flori la brâu
Și spală fața n'ele.*

*Eu numai doine port în cap
Și cânturi de iubire,
Nu sunt destoinică să sap,
Să leg nu știu trei șire.
Iar când mă doare — atâta sfat
Și atâtea vorbe rele —
Închid oblonul din spre sat
Și-mi cânt doinele mele.”*

Multe, ca strofele de sus, sunt caracterizate printr'o eufonie, care chiamă pe compozitorul muzical, fiind cantabile, din leagăn. „Lied”-uri de acestea a compus multe, multe M. C. și ar fi bine ca compozitorii noștri să euleagă spicele, cari îi

ademenesc în lanurile poeziei Maria Cunjan. Și unele poezii pentru copii ar fi bine să fie armonizate.

Iubirea ete — iarăși — demodată astăzi. Nu e Ada Negricea pătimăse, vulcanică, ei M. Cunjan, care știe să rabde, firea de mimoză, care o adoră pe Veronica Miclea, *fiindcă*: „Ferice căreia un sfânt (Eminescu) — I s'a închinat ea fie“. „Luceafărul“ lui Eminescu îi este supremul adorat — așa își 'nchipue M. C. idealul.

Ea, „o frunză spulberată 'n vânt“, ea, care „a învățat a suferi“ și știe că „foate sunt cenușe“ — ar dori

*Să uite „și munți și legi și toate
Ce grămădite-s între noi,
Să mi se pară că se poate
Ca să fim îngeri amândoi“.*

O înadapătă, o incorigibilă în viața brutală de astăzi. Astăzi, „oamant“?

*„Iți iartă tot, dar numai una nu:
Că nu te prinzi în drum cu ei tovarăș
„Și caută chip să fii comun cu ei...“
Și mai cere iubitul, într'un
„cântec“.*

*„Să nu cobori, iubite,
În trista mea chilie,
Căci m'ar uicide focul
Întâului sărut.“
„Numai câteva clipe
Stai așa, dar nu-mi vorbi,
Vai, cuvintele-s cuște,
Taci și nu mă mai răni“.*

Va pricepe oricine că M. C. a fost antipoda svăpăiatelor amoreze din poeziile de astăzi.

*„Știi voi că lira-i cruce?
Fugiți de ea, femei,
Căci unde vă va duce
Cu chinurile ei?!“*

suspină M. C. într'altă poezie.

Poeziile, în cari cântă viața de la țară, în maniera lui Coșbuc și Iosif — ar merita să fie scoase din colecție și publicate într'o broșură pentru țărânte.

Dacă se și află versuri, cu rime ieftine, „strofe neisprăvite“, cum le și întitulează „poeta în trei rândurii în cele două volume — lirica poete, M. C. vrednică de atenție.

Și traduceri din Carmen Sylva imitația din Gleim („Ziua morșilor“), Heine („Pelerinagiul la Kevlaar“) sunt

meritoase. (A mai tradus și drama romantică a lui Schiller „Fectoara dela Orleans“. — Sibiu, 1909.)

Ultimii ani ai vieții i-au fost un adevărat calvar. În „cuibul“ ei „de om sărac“ s'a scurs paharul amară-răciunii până'n fund. Aibă cel puțin acum liniște „pe-al Dâmboviței mal, aproape de biserica lui Bueur“, cum cânta odată capitla.

Ce opere minunate ar fi putut traduce, de ar fi fost „lansată de editori, cari își pricep chemarea!...“

O lacrimă pe mormântul nefericitei poete.

*

† **Olimpia Bârsan.** Dacă Maria Cunjan a fost femeia, care oglindea durerea sufelească a unui suflet intrucâtva resemnat — Olimpia Bârsan, artista dramatică, moartă tot în Noemurie, a întrupat pe scenă, de cele mai multe ori, pe femeia vloaie, plină de viață exuberantă, svăpăiată chiar. Din 1908, când a pornit, ea d-șoara Olimpia Brașoneanu, tânără conservatoristă, să colinde orașele și orașele noastre, în trupa dlui Zaharia Bârsan, mai apoi soțul ei, artista a fost totdeauna o entuziastă propagandistă culturală, care a fermecat de multe ori auditorul cu frumusețea limbii curgătoare și cu jocul ei natural. Gama repertoriului ei dramatic a fost din toate genurile, dela comedie până la tragedie.

Greutățile turneelor numeroase a știut să le întâmpine și suporta cu umor înăscut și cu o perseveranță de remarcă.

Ajungând soțul Bârsan la „Teatrul Național“ din Cluj, au prilejlit multe seri de elevare sufelească publicului iubitor de teatru, urmându-și astfel amândoi apostolatul pentru arta dramatică, început în timpuri mult mai grele.

Acum, când Olimpia Bârsan ne părăsește — înerezăm la răbojul cultural, în șirul propagandiștilor culturali de marcă — cu recunoștință, numele ei. Odinească în pace!

*

„Cartea satului“, scoasă de „Fundajia culturală regală „Principele Carol“, Nr. 12, „Sezătorii de seară“, de *Apostol D. Culea*. [122 pag., 30 Lei].

Bunul și meșterul, de două ori apostol, dl Apostol D. Culea, a tipărit o carte folositoare pentru programul șezătorilor noastre culturale.

Ca totdeauna la colecțiile autorului, găsești un spirit de selecție, câștigat în decursul unei vaste experiențe proprii, fructul prețios alor ani și ani de muncă constructivă.

Material pentru 12 șezători, ca cel ce vrea să spună o snoavă, o vorbă cu seaua la cap, etc. să găsească din belșug.

În „O lămurire“ ne arată că experiențele au pornit dela un sat de pe lalomîța, apoi multe din cele așternute pe hârtie au fost auzite pe drumuri de țară sau sunt „potriviri“ din „cele ce sînt în scrieri românești și străine și cireulă, mereu prefăcându-se, ca un bun al tuturor, călător din tată în fiu“.

Poveștil scurte, snoave, ghicitori, socoteli de petrecere, „umbre pe pereți“ (joc de siluete, cu mâinile).

E o plăcere să răsfoești și citești cartea.

Dl Apostol Culea roagă pe „ostentorul ce-și ia pe seamă organizarea serilor de petreceri să adune dela părtașii șezătorilor toate observațiile lor“, fiindcă va ținea seamă de ele la o nouă tipăritură.

Așa cum se prezintă colecția, nu-i putem dori decât cât mai multă viață.

Cartea e întovărășită de o frumoasă ilustrație în color: „Femei la șezătoare“ de Rodica Maniu, încă o contribuție în folosul lucrării.

Hârtie bună, preț mic.

„Biblioteca populară“ a „Asociațiunii“, Nr. 222. „Stâlpii satului“.

piesă populară, în 3 acte, de Petrea Dascălul. (5 Lei). Biblioteca noastră s'a îmbogățit cu o reușită piesă populară pentru teatrul de diletanți, la saie. Acțiunea este foarte simplă: Un moș și băbuța lui sunt supărați rău pe fineret din pricina portului, a cântecelor, a lipsei de religiozitate, a vătăcărellor. Hainele nemfești au început să înlocuiască pe cele naționale, miorlăiturile cântecelor de buievard cântecurile bătrânești, frumoase; tineretul nu mai spune rugăciunea când începe să mănânce, miliția e privită de unele mame și tați ca o grea povară. Moșul se împotrivesc tuturor și le spune oarșan în față adevărurile, dorind o epocă entuziasă, ca „pe vremea Memorandului“.

Nepoatele se cumințesc, îmbracă portul național la horă, cântă arii bătrânești și totuși nouă, tinerii învață la miliție și sunt primiți cu urale și jocuri când vin pe concediu acasă. „Stâlpii satului“, unul e moșul, pot să-și tot dueă palma deasupra ochilor și să se minuneze, satul s'a preschimbat în bine, așa, ca „pe vremea Memorandului“. Satul întreg pleacă de vecernie la biserică, la sfârșitul piesii, încât moșul, fericit, binecuvântă clipa trăită: îi văzură ochii și astea; poate muri liniștit!

Piesa e scrisă cu mult bun — simț — presărată din greu cu glume de pe la șezători; autitezele reles evidente și pledoaria nu este o dăscăleală doctrinară, ci este îmbrăcată într'o formă potrivită mentalității țărănești.

Să nu fie comună în care să nu se fi jucat „Stâlpii satului“!

Bibliografie.

Reviste ziare:

Sic cogito, an. V., Nr. 7, Nr. 8 August, Nr. 9 Sept. 1935.

Steaua Transilvaniei, an. II., 24, 25, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59.

Gândul vremii, an. III., 6, 8.

Pagini literare, an. II., 2—3, 4—5,

6—7, 8—9: 15 Aprilie.

Klingsor, an. XII., 7, 8, 9, 10.

Scânteeea, an. VI., 7—8, 10—11.

Făt-frumos, an. X., 3, 4.

Satul, an. V., 55, 56—57, 58, 59.

Gazeta cărților, an. V., 1—2, 3—4.

Junimea literară, an. XXIV., 5—7, 8—9.

Revista Fundațiilor Regale, an. II., 7, 8, 9, 10.

